KISKÖRÖSI ZSIDÓ MULT

ZSIDÓ MULT KISKŐRÖSÖN.

Összeállította
Sólyom Schwarcz László
1986-5746

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

ZSIDÓ MULT KISKŐRÖSÖN.

Az emléksorok tartalma.

I.rész.

Előszó helyett. 1.lap.
Multunk írott emlékei Kiskőrösön. 3.lap.
Áldott emlékű rabbijaink
és tevékenységük. 12.lap.
Nagy és Kistemplomunk építése,sorsa. 19.lap.
Hitközségünk virágzó,dinamikus
életéről. 23.lap.
A vészkorszak,munkaszolgálat,
deportálás. 43.lap.
Akik életbenmaradtunk,élet a romokon. 46.lap.
Templomi felszereléseink,
tóráink sorsa. 48.lap.
A volt kerületi rabbiság temetőinek
állapota. 53.lap.
Ázkárá és járceitok,a deportálás
40.évfordulója. 59.lap.
Fényképek,kópiák,imaszövegek,iratok. 62.lap.
Mártirjaink névsorának megörökítése. 66.lap.
Emléksoraink zárszava. 81.lap.

II.rész.

A megmenekültek és azóta elhaltak
névsora. 86 lap.
A megmenekültek és élő kiskőrösiek
névsora. 9• lap.

Az emléksorok adatainak gyüjtői.
Nevük és címük. 94 lap.
Helyesbítések,kiigazítások mindkét részhez. 95 lap.

Névsor a kiskörösi zsid.lakossàg foglalkozàsa szerint 1o2 lap

Sokgyermekes családok 1o7 lap
Nekrolog b. Snyders Förabbiròl 1o8-9 lapok
B Snyders J.förabbi fényképe, s elismerö levele Ádler R.Béth-Jákob oktn. 11o lap
Mipij-K'd B.Feigelsberg Förabbi imaköltemènye 111 lap
Löblovits Förabbi által kiállitott anyakönyvi kivonat 9o4-es évből 112 lap

FÉNYKÉPEK:

Màrtiremléktàbla o3 lap
Nagytemplomunk homlokzata o4 "
Kistemplom homlokzata emléktàblàval o4 "
B. Löblovits J. Förabbi o5 "
B. " " sirköve o6 "
Kistemplom 945 utàn o7 "
" belsö képe 945 utàn o8 "
" alapitò tàblàja o8 "
Chevre Sàsz jàhrzeit tàbla o8 "
Iskolai fénykép 928/9 névsorral o9 "
Béth-Jakob -csoportkép o1o "
Kiskörösi munkatàborosok Deszken o1o "
Rosenfeld Markus szatòcs-engedélye 18o2-böl (l. 3.-ik old.) o11 "

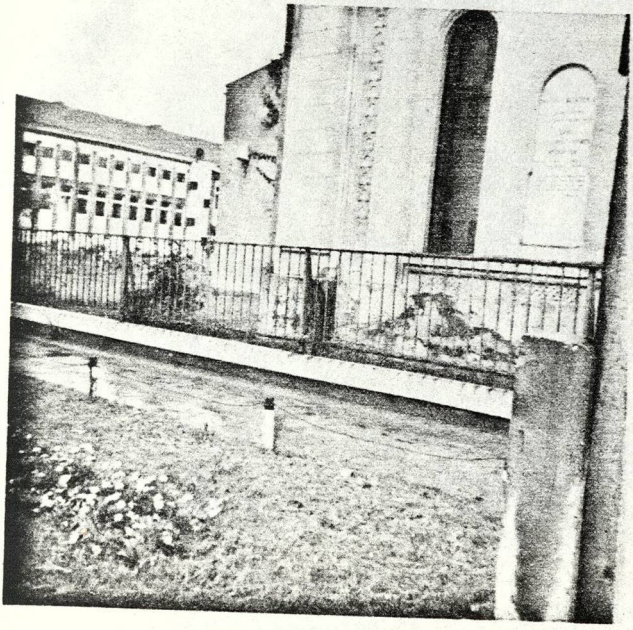

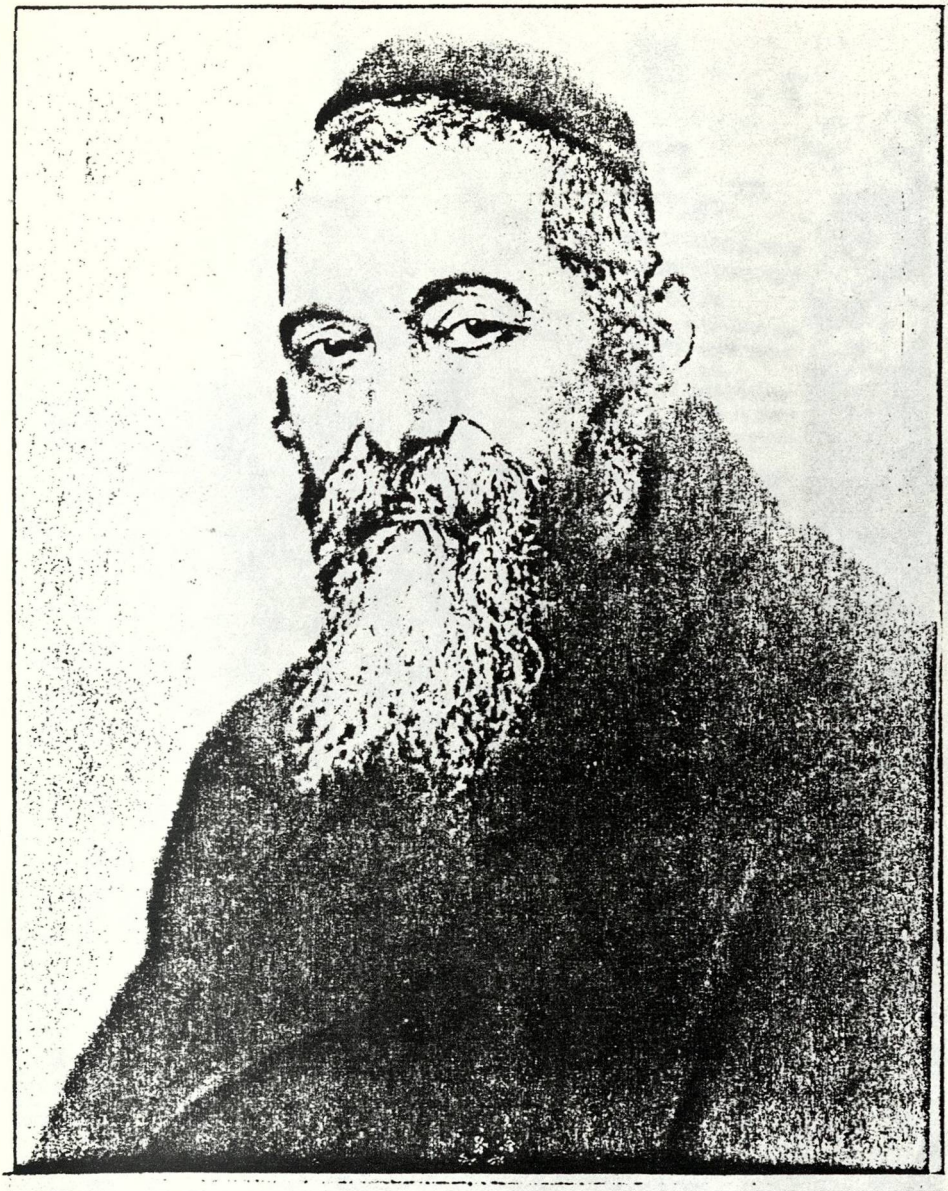
לזכרון אחינו בני ישראל שמסרו נפשם על קדושת השם. הנצבה

MÁRTIRJAINK EMLÉKÉRE, AKIK ÉLETÜKET ADTÁK ZSIDÓSÁGUKÉRT.

ÜDVÖZLET

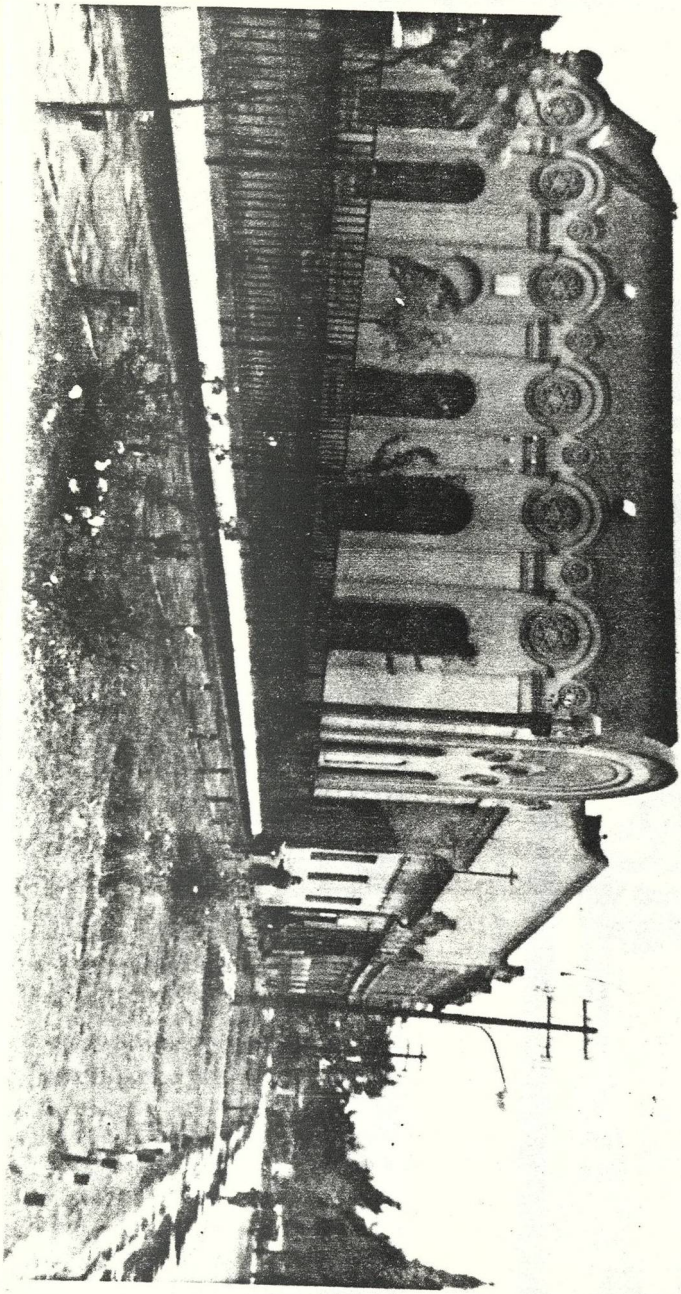

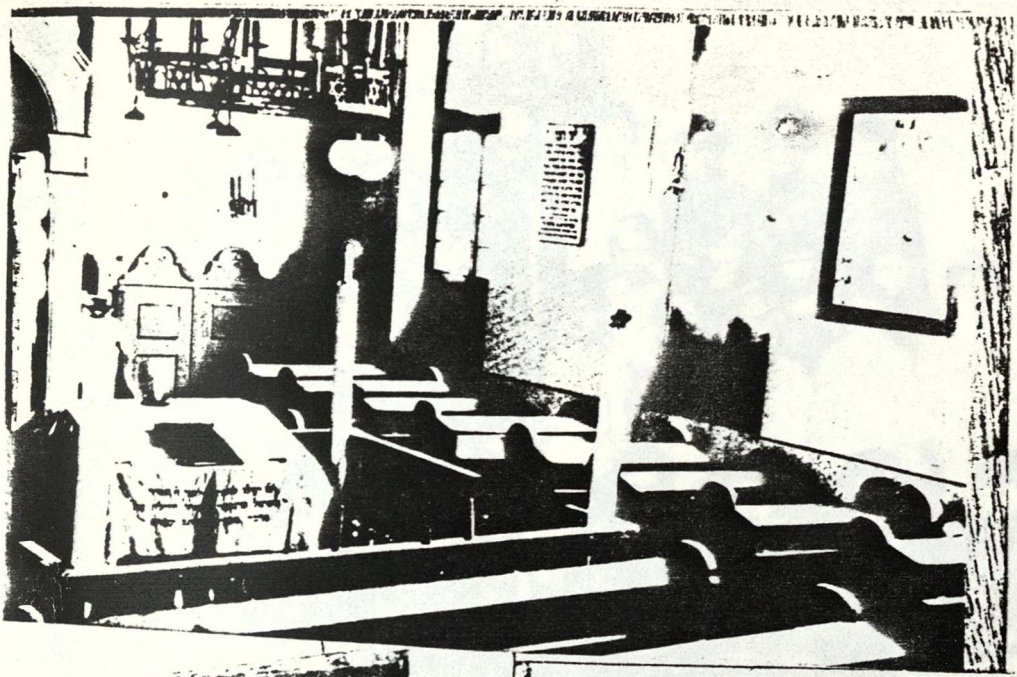
תמונת מורינו ורבינו הגאון והצדיק המפורסם בע"מ ספר
»דיבובי חן«

כו"ה **דוב לאֶבלאָוויטש** זצוק"ל

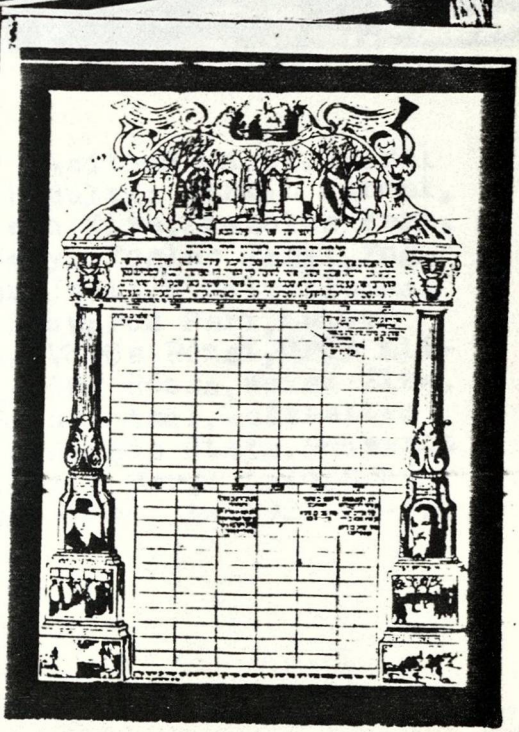
אב"ד דק"ק קישקאֶראֶש יצ"ו

דוב זצ"ל
לאבלאוויש

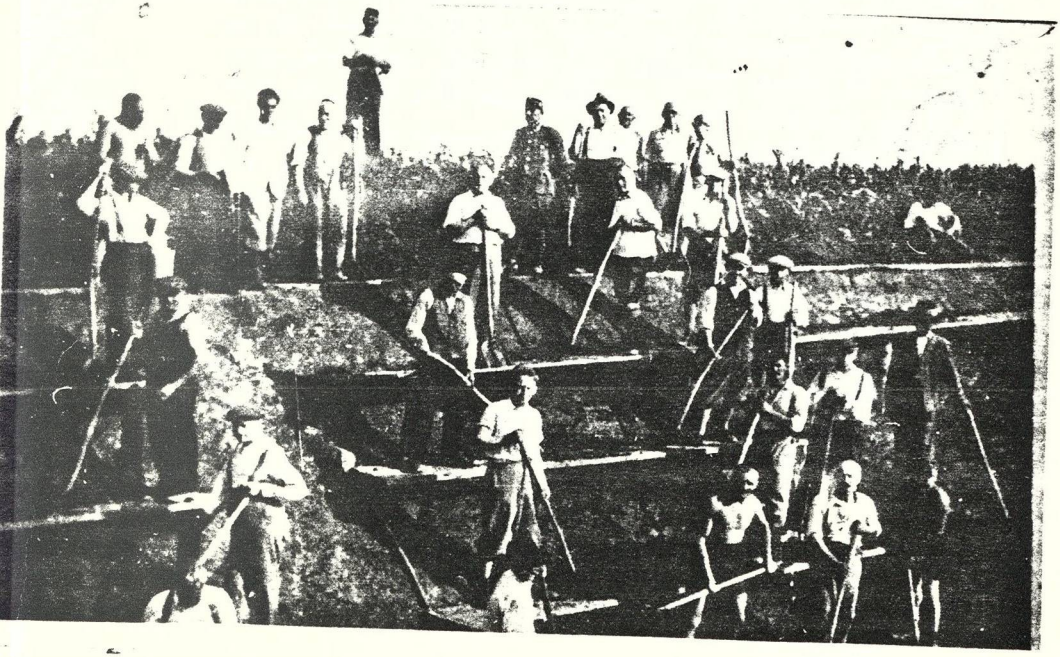

תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה
לית המדרש הזה נכונה במהרה של האשה החשובה
מכש"ם באוהל העבות
מרת ריזל הה'
ליבר נשמה ביבלה
כה"ר מאיר ח"ם סאלוועטשער עה
יאוהב תורה ולומדיה עד מאה והלך לישיבה של מעלה

Az iskolai névsor b.Menczer tanitonk körül.Balról jobbra haladva,felsősorból indulva; Bérnát Karcsi, Sámuel Icus,Lukács Samyi,Klein Kive,Szabolcs Feri, Gotlieb Hermann,Fleischer Sanyi,Fogler Jaszi,Fogler Lali,Schwarcz Gizi,Grosz Judit,Mihály Ilonka, Schwarcz Matyó,Révész Irén,Schwarcz Peri,Lukács Magda,Sugár Irém,Dobó Zsuzsa,Vörös Rózsi,Grűn Klári,Büchler Bella,Almási Ida,Lámg Rózsa,Weisz Elza, Bernáth Mimi,Kálisch Edit,Sámuel Amál,Hofstetter Laci,Fógel Feri,Lukács Jemő,Csöngős Pista,Schwarcz Vili,Vör9s Gyuri,Schwarcz László.Bergl Laló,Schwarc Jóska,Szemdrői Miki és Hausz [illegible]. Az 1928-29-es tamév,elsős voltam akkor.

Ezen Comissionum erejével meg hagyatik Kis Kőrösi Ifjabb Kelemen Imre Uramnak, hogy minekutána a Tekintetes Wattay Familia Kis Kőrös Városában a Só Kalona és Gyertya árulást Kiváltsága Contractus mellett, oda való Assedatora Josefféle Markus ő Kegyelmének Assedatusban olly formán tette volna, hogy ott más valaki senkinek azon három Artikelyeket, egyenként Kalonát, Gyertyát, és Sót az Országos, és heti vásárokon kívül árulni szabad ne légyen. Arra való nézve az Tekintetes familiának ezen akaratyát három egymás után következő vásárnapokon a Templom előtt publicáltattván tudtra el Ifjabb Uram a városnak minden rendü Lakosait, ide értve a Laicus Bortyát, és a városaltal Assedatusban bírt Mészárszékeket is, minthogy a mellyekben a fent irt három rendbeli Portékáknak árulása az Urasagtol Kiváltsagos engedelmek mintsem, hogy sókat, vagy Gyertyát, vagy Kalonát árulni ne merészelnek, Különben a Tekintetes Artikelyeknek árulásában jog találtatni, először ugyan a Confiscatio vagy az ollyanok Portékának el veszteségek, azután 12. Ft. ablyára pedig ha nem engedelmeskednek, sőtbéli büntetését is fogja szenvedni. Ki tetszik pedig ez a tilalom a város határán kívül még a vidékiekre is, a kik az Országos, vagy heti vásárokon kívül Kalonát, Gyertyát, vagy Sót viszének a Városban árulni, a kiket ugyan először meggyánt oda érkezésekkor a Confiscatio büntetése alatt, el kell az árulástól tiltatniuk, ide ha nem engedelmeskednének azután portékájokkal valósággal confiscálni is szükséges lészen. Költ Pesten 2ik Julii 1802.

C. S. Tonka házi Tonka László mp
a Tekintetes Wattay familiának
Fiskalisa.

ZSIDÓ MULT KISKŐRÖSÖN.

/ Előszó helyett. /

A vészkorszak a holocaust éveiben az 1940-45 közötti esztendők során a német náci gyilkosok és magyar cinkosaik,* szülőhelyünk Kiskőrös zsidó közösségét is kiirtották. Emléksoraink célja multunk felkutatása, leírása, hogy utódaink örök időkre emlékezzenek. Ne felejtsék soha mártirjaink letűnt életét, szenvedésteli életüket.

Előljáróban néhány gondolat magyarországbeli multunkról. Zsidók laktak már a rómaikori Pannóniában. Az Isz. I. ill. III. századból származtatják azt a sírkövet, mely Esztergom környékéről került elő. A kő készítője a kezdetlegesen vésett és rajzolt hétágú menóra fölé megörökítette latin betűkkel "Memoria Judati Patiri et memoria Cassie eul". "Emlék Juda Apának és emlék Cassiának áldás"./Valószínű Cassia a követ faragó anyja volt. Az áldás szó emlékükre értelmezhető/ A sírkő a Budapesti Zsidó Múzeumban található. Isz. 222-225-ből zsidó templom nyomait találták az akkori Intercisa, a mai Dunaujváros, ill. Dunapentele területén. A VI. században zsinagóga állt Burgenlandban Matters-dorf/Nagymarton/-ban a Sevá Kehilot egyikében, mely épület fölé 1393-94-ben 1939-ig létező uj templomot építettek.

* lásd 35. old.

A Sopron Uj utca 11-ben épült 1350-ben az a zsinagóga,melynek maradványai múzeumként ma is láthatók.Burgenlandi emlék a rohonci /Rechnitz/ zsinagóga,mely 1718-ban épült.Ugyanebben az esztendőben építették Apostag zsinagógáját, melyről későbbiekbem még szót ejtünk.

A legsötétebb középkor pogromjai,különösen az 1000-1500 közötti években,zsidó mártirok százezreit követelték.Mainz,Worms kereszteseinek véres tombolása,a York-ban leöldösött zsidók gyilkosaimak,Hmelnyiczki kozákjainak állati öldöklése,a spanyol inkvizició szörnyűségei eltörpülnek a civilizált világ XX.századának német és magyar hóhérainak államilag szervezett zsidóirtása mellett,mely Európában megtörtént. A hatmillió áldozatból az 1941-es magyar területekről hatszázezer testvérünket irtották ki,deportálásban,munkaszolgálat ürügyén.Több mint 40 év után csak napjainkban kezdik szóvátenni központi zsidó mártiremlékmű emelését,mint ahogyan ezt a "Magyarország" c.folyóirat 1985/50. és az 1986/6.száma tette.

Kb.560 zsinagógánk volt a mai magyar területen, jórészük rommá vált,lebontották.Egyrészüket ma is raktárnak és más célokra használják.Kb.1300 temetőmkből a zöme jobbik esetben olyan feldúlt állapotban van, mint a kiskőrösi.De sokat

egyszerűen felszántottak, vagy útnak használják mint az akasztóit.

MULTUNK ÍROTT EMLÉKEI KISKŐRÖSÖN.

Zsidó közösségünk 1940-1945 között 418 testvérét veszítette el. A II. világháború előtt kb. 562 - az 1930-as években 588- lelket számláló, autonóm orthodox hitközséggel rendelkeztünk.

Egy 1802-ben kelt szerződésről.

A Kecskeméti Levéltár őriz egy szerződést, melynek másolata birtokunkban van. Rosenfeld Márkus szatócsnak engedélyezi egy földbirtokos Kőrösön a letelepedést. Bizonyíték arra, hogy ebben az esztemdőben zsidó élt szülőhelyünkön. (Kép 011 04)

Anyakönyvek, mázkirkönyv, jegyzőkönyvek.

A ma is funkcionáló kiskunhalasi hitközség 1971 augusztus 26-án kelt levélmásolat kíséretében Budapestre a MIOK /Magyar Izraeliták Országos Központja/ Síp utcai, 12 szám alatti központjába küldte az addig birtokában lévő kiskőrösi

1. esketési anyakönyvet 1811-1885-ig
2. esketési anyakönyvet 1886-1895-ig
3. halálozási anyakönyvet 1811-1885-ig
4. halálozási anyakönyvet 1896-1928-ig
5. születési anyakönyvet 1821-1888-ig

6. születési anyakönyvet 1866-1885-ig
7. születési anyakönyvet 1886-1944-ig

terjedőeket, megjegyezve, hogy a 4. tétel alatti könyv hiányos. A belső borítókon Szabolcs József kézírása 1964-ből, amikor a felsorolt okiratokat átküldték Kiskőrösről Kiskunhalasra.

A József körúti Rabbiszemináriumban található egy jegyzék, mely tartalmazza mindazon anyakönyveket - az ország volt hitközségei szerinti bontásban - melyeket 1945 után mikrofilmre vettek. A mikrofilmek találhatók Budapesten az Országos Levéltárban. Kiskőrösre vonatkozó adatok száma 234, A 3488 date 4604 film no.

1811-1885 esketési	ak.	pages	27
1886-1895 esketési	ak.	"	27
1851-1885 halotti	ak.	"	41
1866-1885 születési	ak.	"	59
1821-1885 szül.orth.?	ak.	"	79
1842-1895 összevont orth.?	ak.	"	368

Az országban 1851-ig nem volt kötelező az egyházi anyakönyvvezetés. Az államit 1896-ban vezették be. Ezért nem vették mikrofilmre a halasiak szerint hiányosnak feltüntetett 1896-1928 között vezetett halálozási anyakönyvet. A halasi és a szemináriumi kimutatások közötti évszám és más eltéréseket nem sikerült tisztázni.

A Síp utcában összekeverten,rendszertelenül tárolják az országban épségben maradt,fellelt, beküldött és begyüjtött anyakönyveket.Hosszas kutatással Kiskőrösre vomatkozóan csak az alábbi könyveket sikerült megtalálni és jegyzetelni.

1811-1885-ig terjedő esketési ak.

Az első bejegyzett vőlegénynevek és azoknak születési helye

Rosemberg Ábrahám	Apostag
Heisler Mihály	Tosch /Tass/
Hauser Wolf	Kőrös
Bergl Joel	Bölcske
Szekulesz Mihály	Apostag
Pollák József	Apostag
Szekulesz Ábrahám	Apostag
Klein Salamon	Apostag
Bernáth Herman	Paks
Kellner Lipót József	Apostag

Csak kiragadott nevek az első oldalról, melyeket el tudtunk olvasni,adatával.

1821-1885-ig terjedő születési ak.

Az ujszülött neve,születési év,hó,nap, anyja vagy apja neve adatokkal

1.Leopold Hauser 1821.XI.20,
anyja Rebeka Rosenfeld

2.Joseph Ungar 1822.XI.1.
anyja Resi Weisz
3.Ignatz Hauser 1823.V.6.
anyja Rebeka Rosenfeld
4.David Seligman 1823.VI.8.
anyja Elisabeta Kohn
8.Leopold Bernáth 1826.X.14.
anyja Etel Gutman
21.Betty Koss 1831.IX.28.
apja Izsák,anyja Lenni

A könyv 20.lapján folytatódik az 1851-ben születettek bejegyzése.Pld.egyik ujszülött

3.Jakob Kosch 1851.V.25.
anyja Mari Neuman
bejegyezve a majl R.Feiglsberg zcl.

Utolsó bejegyzés 1885.XII.24.Ebben az esztendőben,1885-ben 17 szülést jegyeztek be,ebből kőrösi 12 ujszülött.Egyébként 1821-ben egy, 22-ben egy,23-ban kettő,24-ben egy,25-ben egy, 26-ban kettő,27-ben három,28-ban egy,29-ben négy,30-ban kettő,31-ben négy fő a bejegyzettek száma.Zömében kőrösiek az ujszülöttek de van köztük Akasztón,Kecelen,Vadkerten,Császártöltésem született is.1885-re ugrásszerű a születettek száma.

A könyv belső borítóján Szabolcs József keze-

írása 1964.V.30-án,a kőrösi hitközség körbélyegzőjével.Feltehető ezen a napon kerültek át az anyakönyvek Kiskunhalasra.

1866-1885-ig terjedő születési ak.

Az 1886 és 87-es bejegyzések lapja szakadozott, hiányos.Az ujszülöttek vezetékneve

Strassburger,	Heisler,
Teichner,	Kálisch,
Schwarcz,	Klein,
Fischer,	Szekulesz,
Szalvetter,	Weisz,
Rubinstein,	Kosch,
Blum,	Bergl,
Rosenfeld,	stb.

Majlok neve a fiuknál	Szekulesz I.
Brust,	Singer,
Kolesch Majer,	Schwarcz.

Szekulesz Icig azonos Szabolcs Izsák nagyapjával,Kolesch Majer pedig Kálisch Mór-Muri /Kálmán Miklós/ dédapjával.

Mai napig nem található az 1842-1895-ös un. összevont és az 1886-1895-ös esketési anyakönyv. A naplókban különleges bejegyzések is találhatók.Pld.pár napos ujszülöttnél -némelyiknek még névadata is hiányos- a halálozás bejegyezve,mely a korai években elég gyakori az adatok

szerint.Névmagyarosítások is találhatók.Vagy 1880-ban egy Schwarcz nevű Székely lett és kitért,egy másik Párizsban a Notre Dame-ban tette ugyanezt.

Következtetés az anyakönyvek adataiból.

Az első Kiskőrösön bejegyzett zsidó gyermek születési éve ugyan 1821,ez azonban nem jelenti azt,hogy előbb itt születettek nem lettek volna.Ugyanis az 1811-től vezetett esketési anyakönyv szerint az abban az évben esküdött Hauser Wolf Kőrösön született.Ha a boldogult csak tizennyolc éves volt esküvője napján, születési éve Kőrösön 1793 volt.Ez tehát az eddigi legkorábbi,reális írásos adat mely zsidó őseink kőrösi multját igazolja.Egyébként eddigi adataink szerint Kiskunhalas,Soltvadkert és feltehetően Kiskőrös helyeken kb.1735 utáni években telepedhettek meg zsidók. *l. 95 old.

Hitközségünk származását az 1811-től vezetett esketési anyakönyv bizonyítja.Zömében Apostagról származhattak őseink.Arról az Apostagról melynek romjaiban is bámulatos építészeti remekbe készült zsinagógáját mint említettük 1718-ban építették.A templom nagyságában hasonlít volt kőrösi nagytemplomunkhoz.Kb.három éve levélben hívtuk fel a MIOK.elnökének figyelmét hogy mentsék meg a műemléknek nyilvánított rom-

templomot. Máig sem tapasztalható, hogy elkezdték volna az épület restaurálását. A közelében lévő zsidó temetőt az enyészet pusztítja.

1851-1885-ig terjedő halálozási ak.

Csak a tisztán elolvasható első nevek adatait jegyeztük ki. Az elhaltak nevei (1851-ből)

Mina Strassburger	szül. Kőrös
Weisz Rézi	szül. Apostag
Heisler Lőwi	szül. Kőrös
Szekulesz Fanni	szül. Kőrös
Guttmann Simon	szül. Kőrös.

Születésük évszáma nincs feltüntetve. Feltételezhető, hogy ők voltak az elsők, akiket a kőrösi zsidó temetőbe temettek.

A mázkir-könyv bejegyzéseiből.

Kiskőrösön Kistemplomunkban volt a könyv 1979-ig. A tanács ekkor vette el épületünket és kiürítette berendezését. A mázkir-könyvet, az anyakönyvi hivatal iktatókönyvét és a Sász Chevra jegyzőkönyvét felhozták Budapestre a Rabbiszeminárium könyvtárába.

A mázkir-könyvet 5648-ban, tehát 1888-ban nyitották meg. Az orthodox szokásoknak megfelelően csak héberül írt adatokat tartalmaz. Családi nevek és dátumok nem szerepelnek benne. Az első oldalon Makóról származott rabbink neve áll.

1945 után a megmenekültek közül valaki beírta az utolsóként elhaltak héber neve mellé magyarul is az egyes adatokat. Így szerepel a Bloch név, Bergl Jakab, Schwarcz József és Endre, utolsóként pedig Gottlieb Ignác és felesége neve. A következő oldalakon pedig Mártirjaink névsora található a könyvben. Abban az összeállításban, melyet Akiwa Klein készített el saját kezűleg. A névsor példányai megtalálhatók Izraelben és Budapesten.

Az anyakönyvi hivatal iktatókönyve.

Ez is a Rabbiszemináriumban a könyvtárban található. Megnyitva 1866.I.2-án. Befejezve 1890. XII.7-én. Nem tartalmaz multunkkal kapcsolatos, jellemző adatokat.

A Sász Chevra Jegyzőkönyve.

A kiskőrösi Talmud Tóra Egylet első jegyzőkönyvének kelte 1914.II.5. A könyv hitelesítve 1939.IV.18-án. Néhány emlékezetes ülés

1914.II.5, a megalakulás ideje. Jelen voltak

b.Löblovics Bernát főrabbink

Rúder Mór	Klein Jakab
Luger Salamon	Weisz Hermann
Schwarcz Vilmos	Szabó Ábrahám
Bernáth Adolf	Fogler Gusztáv

1936.II.3. A jegyzőkönyvben emléket állítanak b.Löblovics Bernát főrabbink halhatatlan érde-

meimek, aki február 1-én, sövát 8-án szombaton halt meg. Temetése 3-án, a jegyzőkönyv felvétele napján volt.

1937. X. Két csoportra szakadt a hitközség. A szakadás egy évig tartott. Oka a jzkv. szerint, hogy az akkori elnök b. Szabolcs Salamon. működése alatti időben az előljáróság tagjai közül többen nem engedték meg a Sász Chevra Kistemplomában az imádkozást a legvallásosabbak csoportjának. A csoport tagjai a templom melletti Bernáth Adolf-házba vonultak át imádkozásra, gyülésekre. Ez az esemény az uj főrabbi megválasztása után történt.

1944. II. 26. Az egyesület utolsó ülése. A megtárgyalt téma előrevetíti a közeledő katasztrófa árnyait. Jelen vannak

Schwarcz Vilmos	Lebovics Vilmos
Sámuel Samu	Ruder Mór
Lebovics Lajos	Gánz Salamon

Közösségünk utolsó írásos anyaga.

A Rabbiszemináriumban lévő mázkir-könyvben került elő, egy a híveinknek szóló felhívás. Kézzel írta azt b. Weisz Adolf. A felhívás kelte 1956 szeptember 12. Rajta a "Kiskőrösi Auth. Orth. Izr. Hitközség" fejbélyegzője.

ÁLDOTT EMLÉKŰ RABBIJAINK ÉS TEVÉKENYSÉGÜK.

Egymást követték négyen a mind növekvő erejű közösség élén. Hárman közülük feleségükkel együtt a kőrösi temetőben nyugszanak, a negyedik Svájcban alussza örök álmát.

R. CHÁJIM FEIGLSBERG zcl. volt első rabbink. Albertirsáról került hozzánk az ottani rabbiszékből. Rokona volt Ullmann Slomo egykori makói rabbinak. Az első kiskunhalasi rabbi Ráv Sussmann Szófer, a Jalkut Eliézer című művében említi nevét. A nyitott frigyszekrény előtt megesküdött Kőrösön, hogy csak a szabad ég alatt felállított chupa, esküvői sátor alatt esket össze párokat. Kehilájában, gyülekezetében peszáchra vastag máceszt /reib máceszt/ nem enged süttetni a chómec veszélye miatt. Szimchász Tóra ünnepére szerkesztett egy imát, címe "Ásréchem Jiszróél". Felejthetetlen dallama van, melyet fiataljaink énekeltek a frigyszekrény előtt állva a hét kófesz, körmenet idején. Az ima szövege birtokunkban vam Izraelben és Budapesten. A kőrösi hitközségnek egész egyedülálló szokása volt ennek az imának az éneklése.

B. Rabbink Leó ill. Hugó fia író volt. Ennek fia volt Pál, aki Ignotus néven ugyancsak íróként tevékenykedett, Londonbam halt meg. B. Rabbink lányát vette feleségül második rabbink. R. Feiglsb.

meghalt Kiskőrösön 1866 január 21 vagy annak előestéjén, 5626 swát hó 4-én. Nem ismerjük annak pontos évszámát, amikor hitközségünkhöz került, de 1850 körül már valószínű működhetett, 1851 májusában majlként jegyezték be nevét az egyik ujszülöttnél a hitközség anyakönyvébe.

R.MÖSÜLÖM RUBINSTEIN feleségül véve b.Feiglsberg rabbink lányát, a pozsonyi Kszáv Szajfer ajánlatára került hozzánk. Az ajánló tanítványként említi meg őt a Jóré Deára írott responsumában. A "Mábit" c.könyv szerzője. E könyv Izraelben megvan, amikor példányai elfogytak, b. Menczer Jakab volt elemiiskolai tanítónk ezer példányban ismét kiadatta azt. Nagyrészét ingyen osztogatta szét. B. Tanítónk a nagy rabbi unokája volt. Rubinstein rabbink idején 1873 táján épült nagytemplomunk az orthodox ritus szigorú elvei alapján. B. Rabbink Rivka Rodis nevű lányát elvette utódja Löblovics főrabbi, Chája lányát R.Jöhhasuá Menczer jókai főrabbi vette el, akinek fia volt Menczer Jakab zcl. A harmadik lány Szerchá volt, akit Friedman Sámuel, majd annak halála után r.Mose Ruder vett el. Friedman gyermekei voltak Amália, Kőnigné /Szarvas-Bné-Brák/ akinek férje Zichron Méiri, a Chug -Kör- Chátám Szófer vezetője volt. Cecilia lányát Menczer Jakab vette el. Szerchá és Mose Ruder gyermeke a volt soltvadkerti Herczlné, Jiszke néni. Jisz-

ke némi második férje volt Gotlieb Fülöp, Mindannyiunk szeretett Frici bácsija zcl, aki pedig a bné-bráki Chug fáradhatatlan, odaadó elnöke volt. Továbbá fiúk volt a nagytudású R.Mösulom Pinchász /Miskolc/. Legfiatalabb lányuk Weisz Dávidné, Ruder Annus volt, akit Kiskőrösről deportáltak férjével és két gyermekével, egyikük sem tért vissza. R.Mösulom is a vészkorszak áldozata lett. Második nagy rabbink meghalt 53 éves korában 1897 október 6 vagy annak előestéjén 5758 chesván hó 11-én.

R.DAJV LÖBLOVICS zcl. Löblovics Bernát Hunfalván, Unszdorf-ban született. Nyolc évig tanult jesívában Célem-ben, Sopronkeresztúron. B.Rubinstein rabbink lányát vette el feleségül. Gyermekük nem volt, szeretett tanítványait tekintette gyermekeinek. Kerületi rabbiként tevékenykedett, egy 1904-ből származó hitközségi anyakönyvi kivonat is igazolja sajátkezű aláírása mellett ezt a munkáját.

Gyönyörű, tiszteletet parancsoló megjelenése ellenére feltűnt nagy puritánságával, mindenkivel tisztelettudó modorával. Magasztos erényeit, azok tulajdonságait legnagyobb igyekezetével plántálta tanítványaiba. Gyermekei: szeretett tanítványai és szellemi terméke, a nagyhírű "Dibuwé chén". A könyv betűi utalnak b.Rabbink

szüleimek nevére "Dajv ben Jirmijohu uben Jemtl".A híres könyv Izraelben élő volt kőrösieknek megvan. *l.95 old.

Löblovics főrabbink által vezetett jesíva híres volt.Az 1920-as években kb.ötvenen tanultak nála.Az iskola működése csak /1926?/ rövid időre szünetelt betegsége idején.Izraelben most kerül nyomdába a magyarországi jesívákról szóló mű,melynek dr.Fuchs Ábrahám a szerkesztője.A könyvben a kőrösi jesíváról külön oldal jelenik meg.Ebből a hírneves iskolából került ki többek között a már említett nagytudású R. Mösülem Pinchesz Ruder zcl. és a ma is Izraelben élő Rév Majseh Cvi Wolfner Askelon városnak volt főrabbija.-Budapesten a Tompa utcai*1 templomban működött rabbiként.-Wolfner rabbinak eddig hét tórával és a Hálachával foglalkozó könyve jelent meg.A volt kőrösiek összetartója Izraelben,aki a b.Rabbink jahrzeitjain minden alkalommal beszédet tart.B.Löblovics rebbe 50.évfordulója ez évben január 16-án volt.Mint minden évben,ugy most is*2 a vacsorát saját költségém Gottlieb Fülöpné és nővére Kőnigné rendezték.A volt tanítványok sajnos mind kevesebben lesznek,legutolsó,egyben legfiatalabb két volt tanítványa:Sámuel Izidor és Klein Akiwa izraeli lakosok.

*1 és Csáki utcai orth.

*2 az emlékére rendezett szijum alkalmával

Nem feledhető el Löblovics főrabbink hitoktatá-
sa sem, melyet lakásán lévő kis bész-hámidrás-há-
ban tartott vasárnapok során külön a polgári is-
kolába járó fiúknak és külön a lányok részére. E
sorok összeállítója is egyik ilyen tanítványa
volt, többek között az "Áni máámin" versszakasza-
inak szépségét rajta keresztül ismerte meg. B.
Főrabbink nevéhez fűződik a kőrösi mikve épité-
se is. A korábbi rituális fürdő b. Luger Salamon
sajchet -metsző- lakásának egyik felében volt.
A ma még meglévő épületben e helyett épült az
uj, modern, mely előbb emberi erővel hajtott kút-
tal, később motoros szivattyúval működött.
Feledhetetlen Rebbenk 1936 február 1-én, 5696
swát hó 8-án halt meg és február 3-án temettük
el Kiskőrösön. A már említett lakásának hosszú
asztalából -melynél mindannyian tanultunk - csi-
náltunk részére közösen koporsót, vasszög nélkül
állítottuk össze. Nagytemplomunkban koporsóját
tömegek állták körül. Hitközségünk szinte min-
den tagja ott volt, de eljöttek Kőrös nem zsidó
emberei, vezetők és egyszerű emberek, akik tisz-
telték és szerették. Osztoztak a gyászban vidé-
ki hitközségek és a környék zsidósága is. Lobogó
gyertyák égtek az imák alatt. Végakaratának meg-
felelően koporsójánál heszped, gyászbeszéd nem
hangzott el. Eltemetése után a nagytemplomban

méltatták.életművét,érdemeit a paksi Áltmann főrabbi,a soltvadkerti Pollák főrabbi,a kiskunhalasi dr.Dohány főrabbi és Dunaföldvár orth. rabbija.Nagy Rabbink utódjaként b.Ruder Sándor, Mösülem Ruder /Süli/ jöhetett számításba de nem volt megegyezés a hitközség tagjai között ebben a kérdésben.

R.JÁKOV SNYDERS zcl.,Snyders Jakab volt negyedik és sajnos utolsó főrabbink.A győri főrabbi fia volt.* Mélységes tudását Sátoraljaujhelyen, Vácott,Győrben és Célemben a sopronkeresztúri híres jesivákban szerezte.Mint b.Löblovics főrabbink,Ő is vonzó külsővel,megnyerő modorral rendelkezett.Megszerettette magát híveivel a viszonylag rövid idő alatt,amig közöttünk működött.Bár a közelgő vész az általa vezetett jesivánál is éreztette hatását,csökkent erősen a létszám,de a híres iskola még működött jó ideig.Óriási érdeme volt,hogy visszahozta a templomba az orthodoxia vallásosait,akik előző rabbink halála után a hitközség életében másodszor a szomszédos Bernáth házba vonultak át, mert nem értettek egyet az uj rabbi személyével Felesége Veszeli Ráchel volt,kiről később még irunk.Tizenegy gyermekük volt.A poklokból csak Főrabbink menekült meg.

Rövid időre még visszatért Kőrösre,majd Győr-

* és a pozsonyi Rés-Béth Din: R.Dovid Weszeli vejo

ben volt főrabbi.Utána Pesten dáján;megnősült ujra,gyermekeik születtek.1948-ban Svájcba került és Bázelben volt orth.rabbi.Elhunyt 79 éves korában 1984 április 26-án,5744 niszán hó 24-én. Előző este még előtanult.Temetésére nagy gyülekezet jött össze több országból.Izraelben is járt kétszer,másodszor két évvel halála előtt. A slosim elteltével Izraelben is egy Bné-Brák-i nagy közönséggel teli templomban hárman tartottak gyászbeszédet,az egyik közülük Ráv Sömüél Eliézer Stern,Koralek Zoltán testvérének b.Szerénnek a fia volt.

Az Izraelben megjelenő Aguda ujsàg"HÁMODIA"ugyancsak a slosim után közölte fényképét és méltatta életútját,felejthetetlen érdemeit.Megemlítette első feleségének és tizenegy gyermekének elvesztését.A budapesti„Uj élet" c.lapban is megemlékeztek róla 1984.június 1-én,az említett napon megjelent cikkben tévesen Nagykőröst írtak, kérésünkre egy későbbi számban helyesbítették ezt és volt kehiláját Kiskőrösre javították. Utolsó Rabbink Bázelben nyugszik,távol kőrösi elődeinek sírjától.

A kiskőrösi rabbi-sírokról.

Első két rabbink és feleségeik sírja felett cseréppel fedett óhel,házikó állt.Mellettük nyugszik harmadik főrabbink.1945 után a meg-

gyalázott,összedöntött köveket ,hantokat,három Rabbinkét rendbehozatta az ujraalakult hitközség.Ma a sírok alig találhatók a hatalmas bozótban.A köveket darabokra törték,talán el is hordták részben,mert csak töredékek vannak meg belőlük.B.Löblovics főrabbink sírköve is a földön feküdt.Kettétörve,de megvasalva és jól olvasható betűkkel hevert sokáig.A Bécsben lakó Bernáth László jóvoltából 1984-ben a követ betonba ágyazva,fektetve rendbehozták.
Utólag említjük meg,R.Feiglsberg -kinekaz idém volt a 120.Jàrzeitja - Gottlieb Frigyesné elmondása szerint,halála előtti napokban kiment a temetőbe,kiválasztotta sírhelyét,meghagyva, hogy mögötte ne temetkezzeneknégy rőfnyi távolságra,egészséges volt,de érezhette közeli halálát.
A sázelben nyugvó b.Snyders főrabbink Hollandiában élő zsidó családból származott.Mind három elődje a kőrösi rabbiszékben,sábát napján halálozott el.Négyük halhatatlan érdeme az a hatalmas életmű,mely a kiskőrösi hitközség állandó gyarapodásában jelentkezett és amelyről a következőkben írunk.

NAGY ÉS KISTEMPLOMUNK ÉPÍTÉSE,SORSA.

Két templomunk közül e sorok írásakor már csak az általunk mindig "Kistemplom"-nak nevezett,

eredetileg Bész hámidros-nak Tanházának épülete van meg.Kifosztottan,üresen,feltúrt padlózattal romosodó falakkal,melyet utoljára 1978-ban az ázkárá során nyitottunk ki.

ZSINAGÓGÁNK A"NAGYTEMPLOM"

Már említettük,hogy második Rabbink,R.Mösülom Rubinstein idején épült 1873 táján.Már építése idején viszonylagos nagysága mutatja,hogy szép nagy lélekszámú volt akkor közösségünk.Bővítésére feltehetően a 20-as években került sor. Előcsarnokot építettek hozzá,annak két oldalán alakítottak ki két lépcsőházat,mely a női templom előterébe vezetett.A lépcsők alatt egy-egy kis kamra keletkezett,melybe különböző, a Chevra felszerelései,gyertyatartók és egyebek kerültek.A női templom előrészébe hatalmas szekrény került.Ebben tárolták a Tórák és a frigyszekrény bársonyruháit,takaróit.Öt-hat garnitura,kék,bordó,két fehér,zöld -utóbbi a Gottlieb család ajándéka- színekben.Itt volt aTórák ezüst díszeinek helye,köztük az utoljára adott Krausz-féle hatalmas ezüst korona.
A Nagytemplomban,közösen kialakított becslésünk szerint kb.250 ülés lehetett.Hátul,két oldalt egy-egy ffi.üléssel két-két padsor gyermekülés volt,de ezeket a helyeket nem sokan és nem sűrűn vette igénybe a fiatalság.

Az emeleti női templom kb.100-120 üléssel rendelkezett,három oldalról övezte a karzat a templomot.A templom külső képét őrzik megszerzett fényképeink,sőt sikerült felkutatni egy képet,mely a volt Tóra-szekrény,a frigyszekrényt örökítette meg.

A templom berendezéséből semmi sem maradt meg. A gettóba tömörített zsidó családok bútorait, családi holmijait,pld.fényképeket,egyéb tárgyakat ide zsufolták be a gyilkosok.A borzalmakból visszatérő első zsidó fiúk már a templom épületét feltörve,zsidóvagyon-fosztogatók, banditák kezén látták.Hordta a lakosság,ami a kezeügyébe került,ha valami nem tetszett,azt összetörték.A romhalmazzal maga az épület is megrongálódott.Ezért az ujrakezdés első éveiben a templomot lebontották,sajnos ugy sem volt kinek ujraépiteni.Helyén ma egy állami iskola áll.Még csak egy emléktábla sem őrzi a multnak,a templomnak,hiveinek tragédiàjàt.

A BÉSZ HÁMIDROS,A "KISTEMPLOM".

Épült 1915-ben b.Szalvetter Mórné adakozásából Klein Jakab z.l.közreműködésével.Két nagy helyiségből állt.A nagyobb volt maga a Tanház, ezt elválasztotta egy előrész,ebből nyilott a kisebbik helyiség,mely Talmud Tóra oktatást szolgált.Az előrészből kis kamra nyílott a padlásfeljáróval.A Tanház két oldalán imádko-

záshoz használatos padsorok voltak beépítve. Ezért is hívták "Kistemplom"-nak az egész épületet. A padsorok között hosszú asztal állt, melynél tanulás során ültek a hallgatók. Fűthető volt a helyiség.

Amikor 1945-ben a Nagytemplomot lebontották, miután a Tanház minden berendezése szintén tömkrement -egyedül a beépített frigyszekrény maradt épségben- állítólag a dunapataji vagy vecsei megszűnt templom berendezését telepítették át. Középre is kerültek padok a tóraolvasóasztal elé és mögé. Az épület közepén lévő előrészt megszüntették, a régi főbejárattal együtt. A volt Talmud Tóra helyiségből, rácsot emelve női templom készült.

Az eredeti és az átépített épület külső és belső részeit felkutatott fényképeinken lehet látni. A templom homlokzatába a középső utcai nagyablak befalazása után b. Szabolcs József behozatta a temetőből b. Szalvetter Mórné sírkövének felső részét és azt építtette be az ablak helyére. Bialik idézet és a "Mártircsarnok" felirat áll. "Mártirok háza" szöveg került bevésésre. Erről is vannak fényképeink.

Már jeleztük, hogy a Kistemplomot 1979 tavaszán a tanács visszavonhatatlanul elvette tőlünk. Berendezési tárgyait kihordatta Feketehalomra, egy használatonkivüli iskola egyik termé-

be és az egyik kamrába.A kiköltöztetés után pár héttel Bakonyi Bergl Lajos és Sólyom Schwarcz László kimentek a tanyára.Azt tapasztalták,hogy a berendezés a szakszerűtlen szétszedés,a szállítás - és a padok,almemór régisége következtében - miatt úgy tönkrement,hogy azt feltüzeltették a helyben lakó tanítókkal. A megmentett kegytárgyak soráról a továbbiakban beszámolunk.

A Nagytemplom helyén épült iskola vezetőitől kapott értesülés szerint a tanács az épületből az iskola részére könyvtárat kíván építeni a Kistemplom falait változatlanul hagyva és tatarozva.A mai napig nem történt semmi az átépítés ügyében,az épület állaga pedig romlik. Mind rohamosabban.Ha nem kerül sor pár éven belül a tartósitására a falaknak,csak romhalmaz marad a nekünk mindent jelentő épületből. Ezért volt olyan sürgős az igénybevétele!

HITKÖZSÉGÜNK DINAMIKUS,VIRÁGZÓ ÉLETÉRŐL.

Írni kívánunk liturgiai szokásainkról,kultúrális életünkről,ünnepi szokásainkról,tisztségviselőinkről.Mindarról,ami egy pezsgő közösségben napirenden volt a vészkorszak kezdetéig.

Az orthodoxia keletkezése.

B.Rubinstein rabbink idején az 1800-as évek

végén, vagy az 1900-as évek elején kettévált hitközségünk. A vallásosak egy csoportja átvonult a szomszédos Bernáth Adolf-féle házba. A házat 1945 után lebontották, helyét ugyanaz az iskola foglalja el, melyről említést tettünk Nagytemplomunk lebontásával kapcsolatban. A csoport önállósitotta magát. 1905-ben felvették b. Jiszróél Lebovicsot, aki részükre a rabbiteendőket és a sakteri funkciót is ellátta.

A Bernáth-házbeliek voltak az orthodoxia igazi harcosai, akik már kb. 1869 óta léteztek. De még akkor a szétválásig együtt működtek a neológiának mondott tagokkal. Az átvonulókhoz tartoztak Schwarcz Móric -Mór- és családja, a Bernátok, Lebovicsok, Szekuleszok, Goldmannok, Lángék, Gottliebék, Klein Jakabék, Ruderék. (Temetőnk ősi sírköveinek olvasható feliratain a Bergl és Strassburger nevek is szerepelnek.) A neológia hívei Schwarcz Mór testvérei, a Grósz, Heisler, Gutmann, Fleischer családok tagjai voltak.

Az 1910-es években, illetve b. Szabolcs -Szekulesz- Izsák szerint az ő 1911-ben megtartott bármicvója évében kiegyezés történt és a Bernáth házból visszatértek a felsorolt családok a Nagytemplomba. Ez már b. Löblovics főrabbink ideje alatt történt. /B. Rabbink a 20-as évek végén még elegáns cilindert viselt./ És ettől kezdve a kiskőrösi hitközség orthodoxként mű-

ködött a deportálások napjának kezdetéig 1945. június 18-ig, majd 1945. november után az ujraszervezéstől kb. 1957. elejéig.
Ákiwa Klein birtokában van Izraelben az 1913. december 15-én kelt orth. hitközségi alapszabály egy példánya, melynek aláírói jegyzőként Havas Henrik, hitelesítők Goldmann Mór és Szekulesz Salamon /Sólem bácsi/. Elnökként aláírta azt Gotlieb Ignác. A füzet kinyomtatva Kiskőrös Szabolcs nyomdájában.

Hitközségünk épületei közül a két templomról már szóltunk. Nem ismeretes a sorrend, hogy mikor készült el a már szintén említett mikve és mikor az iskola. Utóbbi egyrésze látszik a Nagytemplom fényképén. A templom szélességében állt. Két tanterem volt benne, középen egy kis előtér, ebből nyílott a két terem. Az előtér elválasztott része raktár volt. A tantermek mellett volt a tanácsterem, mely kisegítő Talmud Tóraként is funkcionált. Az ablakok végig a Nagytemplomra néztek. A vágoda a mikve közelében volt. Ezt az épületet követte kiskapun át másik udvarban a kántori szolgálati lakás. Itt legutóbb b. Fogler Gusztáv lakott. Az udvar másik részén épült a legutolsóként épített rabbilak, melyben b. Snyders főrabbi lakott családjával.

Az iskola épületével szemben kamraépület húzó-

dott.Ennek közelében az un.Greiner ház udvarán volt egy átépített lakás a sámesz részére.Utolsó lakója Reisz Lipót és családja volt.Az udvar felső részén lévő lakásokban lakott b.Fränkl Sámuel főkántor és családja,valamint b.Weinberger Hermann kántor és családja.Ez az épület párhuzamos volt a Kistemplommal.Emléksoraink zárása idején az épületek közül a rabbilak,a sámeszi lakás és a vágoda mögötti volt hússzékek épületével a mikve is megvolt.Természetesen mindet közben átalakították.

Közösségünk fizetett funkcionárusai.

B.Főrabbink életét már ismertettük.Fogler Gusztáv főkántorunk nyugdijasként élt deportálásáig. Lengyel származású volt,nagy hírnévnek örvendett Csodálatos hangja volt,Tóraolvasása,a lájnolás művészetként hatott.Soha nem felejtjük el a sáboszi ködüsö-ját,melyet a templom közönsége végig vele énekelt.Felejthetetlen és utánozhatatlan az Uneszánetajkef-je.Nagy kár,hogy többek között a felsorolt imák dallamai nem maradnak fenn,nem kerülnek hangszalagra. B. Szabolcs Izsák, pesti kàntorsàga alatt az Ö dallamait recitàlta. - Utódja Winberger Hermann,aki Izraelben halt meg.Családját deportàltàk.B.Luger Salamon màsodkàntorunk(ő és felesége k.khalasi temetőben nyugszanak) után Fränkel Sámuel foglalta el ezt a helyet, aki szintén deport.

mártirhalált halt családjával. A kántorok egyben metszők, sajchetok is voltak.* B. Polatschek Adolf kedves alakja töltötte be a sámeszi állást. Kisegítőnek ill. kaszírozónak vejét, a visszatért Schwitzer Arnoldot foglalkoztatták. Polacsek bácsi a kiskőrösi temetőben nyugszik. Az ő utódja Reisz Lípót volt, aki visszatérve Izraelben él, családját ugyancsak deportálták. Két tanerős elemi iskolánk volt, minden évben kb. 30-40 fővel működött. A kőrösi temetőben nyugvó Scher Áron után Menczer Jakab és Goldstein Izsák voltak tanítóink. Mindketten visszatértek. Menczer Jakab Izraelben halt meg. Goldstein Izsák Budapesten Garai Árpádként halt meg. Özvegyként hagyta itt második feleségét Kertész Bellát. Menczer Jakab második felesége Izraelben az azóta ugyancsak elhunyt, halasi származású Schwarcz Rózsi volt, az ottani Dáján lánya. Hittantanítóink, mólámédjaink voltak a deportálásból visszatért Schwarcz Izidor Izrael és Jozefovics Jenő. Egy időben mólámédként működött a halasi metsző testvére Lebovics Izrael is. A 18. lapon szereplő Koralek Zoltántól értesültünk, hogy 1919-20-ban mólámed volt Kőrösön Benczion Lehrmann zcl., aki a Gránátos utcai temető 24. parcella, 1. sorában nyugszik. Ugyancsak ilyen funkcióban működött nálunk egy Czeizler nevű mólámed, aki Czeizler Rose Visontay írónő

* Lásd 95. old.

rokona volt.Az írónőnek Izraelben is megjelent könyve.

Funkcionárusainkhoz megjegyzésként.B.Polacsek bácsi ismételgette idős korában,Ő szeretne sámesze lenni a tulvilágon Rebbejének b.Löblovics Bernátnak.Benczion Lehrman nyugvóhelye közelében az 5.sor,3.sírban fekszik Koralek Zoltán testvére Méir -Miklós- aki 1934-ben mint a Bné Akiba cionista csoport vezetője halt meg. Mindössze 22 éves volt,amikor egy kirándulás során cionista csoportja tagjaival a Remetebarlangban járt.Sziklamászás közben lezuhanva halt meg a budai barlangban.

Schwarcz Izrael 1945 után az Erzsébet krt.34 sz.alatti Spitz -Klein Akiwa feleségének nagybátyja volt- zsinagógának volt a rabbija.A ház liftjének üvegkeretei jelenleg is mágén dávidcsillagot képeznek.Tanítónk,egyik pesti látogatásakor a Desseffy utcai templomunkat is felkereste.* Angliában halt meg,Olga nevű lánya jelenleg is ott él.Jozefovics Jenő mölámed a célemi b.Friedmann főrabbi-Löblovics Bernáth tanítójának-veje,a győri idős Snyders főrabbi sógora volt.Dájenként tevékenykedett és Budán az Alma utcai orth.otthonban élt.A Gránátos utcában nyugszik.

Talmud Tóráink növendékeinek létszáma talán húsz-harminc között mozoghatott.

* lásd 96 old.

Imarendek, szokások a két templomban.

Nagytemplomunkban télen csak szombaton volt ima. Rendszeres volt hétköznap reggeleken a két minján, este csak egyszer jöttünk össze. Az imarend igazi "óberlendi" volt, vagyis megosztott, szombatokon. Kb. Félhétkor imádkoztunk sáchriszt tóraolvasás nélkül, ezt követte a rövid muszáf, vagyis csak a smóne eszreh és olénű. Reggeli után tíz órakor Főrabbink tóra, ill. szidramagyarázatot tartott mindig a Kistemplomban. Féltizenegykor a Nagytemplomban tóraolvasás, lájnolás volt, ezt követte ismét a muszáf azok kedvéért, akik reggel nem jöttek templomba.

Az előimádkozást a kántorok végezték szombaton és ünnepnapokon. Kisegítésképpen egyes, főleg jóhangú báálé j-bátim, hitközségi tagok is előimádkoztak szombaton a muszáfnál. Közéjük tartozptt Kálisch Arnold, Schwarcz Vilmos, ifj. Schwarcz Ármin és mások. Erev rajs-hásónokor a szlichoszt ugyancsak Schwarcz Vilmos, rajs-hásónó első napján és jom-kipurkor a sáchriszt ő imádkozta. Roshásonó második napján a sáchriszt, Jomkipurkor a minchát Kálisch Arnold imádkozta. Goldberger Adolf, b. Szekulesz Samu is imádkoztak a két nagyünnepen. B. Klein Jakab a minchaima előimádkozója volt.

Kistemplomunk fűthető volt. Télen a szombatok kivételével itt imádkoztak olyan rendszerben, mint a már eddig említett nagytemplomi összejöveteleken. Itt a rendszeres imákon kivül folyt mindig a tanítás. Nap-nap után b. Főrabbink a talmudot itt tanította a felnőttek részére, akik 15-25-en is részt vettek ezeken a tanulásokon. Ha voltak jesíva növendékek, ők is ott voltak ezeken a tanulásokon. Ezenkivül a báchurim egész nap itt tanultak. Ha üres volt a terem, akkor a talmudtóra-növendékek haszmálták azt.

Sábát, szombat napján amikor télen-nyáron a Nagytemplomban volt a lájnolás, muszáf, itt a Kistemplom a fiatalokê volt ugyanerre a célra. A tóraolvasásnál Weisz Mónáse volt a gábái. Klein Félix és Goldberger Mór olvasták a tórát, ill. mondták a mi-sebérách okat. Az egylet neve Kinján Szöfórim volt, mert a befolyt összegekből könyveket vásároltak a Bész hámidrás részére. A muszáf előimádkozására itt is a jobb hangúak vállalkoztak felváltva, ebben részt vett e sorok összeállítója is.

Általánosságban csak a templomokban voltak minjánok, de péntek este és szombat reggel volt minján b. Gottlieb Ignácéknál is, hogy a kb. 1-1.5 km. messziségből ne kelljen a templomba bejárni, a környékbelieknek.

Peszách és szükajsz idején kb.egy hónapig állandó minján volt özv.Schwarcz Móricné házában,amikor itt tartozkodott Pápáról Marton bácsi zcl.Schwarcz Móricné édesapja.Marton bácsi 88 éves korábanjárt Izraelben,útjáról visszatérése után a Kistemplomban tartott emlékösszefoglaló beszédet.Az idős hit tanár aggastyán korában is szemüveg nélkül lájnolt. Már 94 éves volt,amikor ugyan szinte kétrétgörnyedve,de mindkét körmenetre szimchásztóra alkalmával befáradt a Nagytemplomba.Mint érdekességet megemlítjük,hogy Kőrösön talán itt a Schwarcz házban volt az egyetlen egész évben álló szüke-sátor,melynek csak tetejét kellett szétnyitni az ünnepre.* lásd 96 old.
Közösségünkből kikerültek olyan báál-töfilók is,akik eljártak ünnepekre előimádkozni olyan helyekre,ahol nem volt megfelelő előimádkozó. Igy járt el rendszeresen évenként Roshásónó és Jomkipurra előbb Tassra,majd Kecelre ifj. Schwarcz Ármin.
Kistemplomunk volt a helye a szijumoknak, briszeknek,amikor étkezéssel egybekötött megemlékezések voltak.Különösen az ádár 7-i szijum volt emlékezetes.B.Klein Jakab is tartott ilyen alkalmakkor tóramagyarázatokat. B.Klein Jakab halála után felesége és gyermekei "Minchász Jöhuda" címmel kinyomatták

tóramagyarázatait, melyeknek nagyrészét ádár 7-i szijumok alkalmával vagy családi örömünnepek alkalmával mondott. Különös értékkel birnak az 1933-34. Zajin-ádári beszédei. Héberre átültette ezt Schwarcz Izrael hittanitó és Kunszentmiklóson a Schwarcz nyomdában látott napvilágot a mű ezer példányban. A szépkötésű művet ingyenosztották szét. Egyébként az említett nyomdában állitották elő R. Löblovics Bernáth könyvét a Dibűvé chén-t is.
Felejthetetlenül szépek és szívszorítóak voltak ünnepeink közül a Roshásónó, a Jomkipur. Zsufolt padsorok, mellettük 24 órán át lobogó gyertyák. A fiatalok és apróságok sokasága mellett a hófehér kitl és táliszba öltözött öregjeink áhitatos imáját csak az tudja elképzelni, aki látta. És örültünk, hogy láthattuk. Egy évben három alkalommal Jomkipur, Hajsánórábbó és Sovuajsz éjszakáját öregjeink a templomban imádkozták végig. Gottlieb, Goldberger, Klein, Szekulesz Samu, Bernáth, Schwarcz Vilmos, Kálisch és Ruder bácsik neveire emlékezünk, amikor ezt lejegyezzük.

Szimchász-tórai ünnepségeink.

Külön fejezetet kíván ennek a megörökítése, mert szép és megkapó volt a csodálatosan zöldbe öltözött Sovuajsz két temploma és más ünnepek minden megható ünneplése, szokásai, de

a Szimchász-tórát talán kevés helyen ünnepelték meg ugy, mint azt a kőrösiek tették.Legalább is bennünk kitörölhetetlen nyomokat hagyott ez az ünnep.Kezdődött azzal,hogy már Sömini-áce-reszkor mincha után egész évre szólóan eladták a különböző micvákat.Pld.sábesz reggel a tóra előkészítése,fellapozása és diszekkel való ellátása a délelőtti felolvasásra,a hágbegelíle -öltöztetők- eladása,a kidusbor eladása a templom részére,az ómed,az előimádkozói asztalmál a gyertyagyujtás stb.

Szimchász-tórakor a körmenet előtt hávdóle-t osztogattak - volt tiz cm.széles,szines fonatu is közte - a Chevra Kadisa tagjainak Szabolcs Rudolf és Goldmann Ferenc.Már délután mi,az akkori fiatalság vetekedve segitettünk a sámesznek a tóraszekrény takaróinak felrakásában.Minden függöny - volt vagy tiz- felkerült.Feltettük az ezüst díszeket a tórákra.

Zászlókat,diót,mogyorót,cukrot osztogattak b. Láng Arnold,Gottlieb Fülöp -Frici b.- és Szabolcs Rudolf a gyerekseregnek.Boldog zajongás, nevek kiabálása - a dobálók biztatása - kacagás öröm mindenütt.

A hét körmenet örömujjongások közben zajlott. Tizennyolc tóránkat felváltva vittük.A gyerekek zászlóerdő alatt vonultak utánunk.Ezután készitették elő a tórákat -hármat- a másnapi olvasáshoz.Közben a felnőttek helyükön állva

énekelték a Feiglsberg főrabbi zc1.által szerkesztett 22 versrészből - alef-bész szerint- álló "Mipi él" kezdetű verset és minden versrész után a gyermekek tömege a frigyszekrény előtt állva ismételte az "Ásréchem" szövegű refrént,melyről már tettünk említést az előbbiekben,ez mint említettük elözőleg,sehol másutt nem dívott.Felejthetetlen volt.A chászánok látogatása az ünnep utolsó délutánján külön élményt jelentett.

A Tóra ünneplése Kőrösön egyébként is nagy ünnep volt.Az utolsó Széfert a Krausz család adta a hitközségnek.Szinte egyedülálló volt talán az a nagy csodálatos korona,melyet a díszek között adott a család.Talán chupa alatt? hoztuk át a Tórát a Szendrői-házból a templomba.Még élünk nem felejtjük el b.Goldberger Majsi -Mór- örömujongását,ahogy végigtáncolta az utat a templomig,kezében a Tórát tartva.

Széderek,Púrimok.

Mindannyian külön-külön írhatnánk családjaink széderestjeinek családias hangulatáról,a melódiákról,b.Szüleink és a mi örömeinkről,mely ezeken az estéken eltöltött minket.Különleges lehetett mind között a híres Gottlieb széderek története.Gottlieb Ignácéknál tizenöt gyermek

született,tíz maradt életben a deportálásig. Széderre mind a tíz gyermek családjával Kőrösön volt a szülői házban.Az asztalnál kb.hetvenen ültek.Hogy ez micsoda élmény lehetett, azt leírni ugy sem lehet.Ez a család adakozásáról volt híres.Pontosan könyvelték a bevételüket és annak tizedét a "máászér"-t pontosan szétosztották a szegények között.Jótékonyság volt az is,amikor a 40-es években a közeli Páhi-Orgoványon dolgozó munkásszázad tagjainak nagy üstökben kóser,pészáchi ételeket főztek és juttattak el.

Púrim-spieljeink -játékaink- egy időben híresek voltak.B.Schwarcz Izidor Izrael három ? magyarnyelvű színművet írt és kinyomtatott. Kőrösön,Pesten és más helyeken is játszották műveit.A fő attrakció 1929-31 és 33-ban Klein Félix műve volt.Szenzációs,szatirikus lapot szerkesztett 18-19 oldalasat.Az volt a címe "Az Esz",az akkori "Az Est" c.lap fejlécét utánozta.Karakírozta benne Kőrös zsidóságát. A háromszor megjelent lap kézzel irt és sokasz. sorai a szellemesség magasiskolái voltak. Heteken át az ünnep után is erről beszéltek.A művész ekkor kb.20-24 éves volt.Félix egyébként híres volt a "grámolásról" -szatirikus verselés rímben- annyira,hogy minden ünnepi

vagy öröm-összejövetelem a hívek addig ismételték "halljuk Félixet", amig szólásra nem birták és akkor csak úgy,"kapásból" ömlött a szellemes mondások sora a szájából.Ez az őstehetség,kiről még később is irunk testvérével Akiwával megmenekült,de elvesztették családjuk szinte mimden tagját. * lásd 96. old.

A "Bész Jákajv",Chanukák,kirándulások.

Az 1939-42-es években "Bész Jákajv" néven óvodásoknak és nagyobbaknak egy nevelő tartott foglalkozásokat.Valószínű Gottlieb Dávid volt ennek a szervezője.Adler,jelenleg Izraelben Steim Ráchel nagy lelkesedéssel foglalkozott főleg a kicsikkel,az alacsonyabb osztálybeliekkel.Zsidó történelmet,tönächt,vallástant adott elő.Énekeket tanított,kirándulásokat szervezett.Egy ilyen kirándulásról készült csoportkép van birtokunkban,melyen az óvónő is rajta van.Valószínű a Kőröshöz közeli Szűcsi erdőben készült a felvétel.Ádler Ráchel szombaton felnőtteknek,asszonyoknak is tartott előadást a soros szidrából.Működési engedélyt,helyesbítve elismerő oklevelet kapott Snyders főrabbinktól.Az oklevél szintén megvan nálunk.

Egyébként a Bész Jákajv tevékenysége előtt is szokás volt kirándulások,előadások szervezése

Lágboajmer napján,Chámisóószor-b,swátkor,Purim és Chanuka sorám.Műsorokat tanultunk be,gyertyát gyujtottunk.A Szűcsin kívül pár alkalommal szokás volt b.Schwarcz Sándor kaskantyui birtokára kimenni,ahol előadás tartása után megvendégelték a gyerekssereget.A már modernebb módszerrel dolgozó b.Goldstein Izsák hegedűjén kísérve,kedves kis dalokat tanított.Közülük nem egy ma is él emlékezetünkben.

Volt egyesületeink és vezetőik.

Chewra Kadisa-Szent Egylet.Elnökök voltak Szekulesz Samu és Goldberger Adolf,előljárósági tagok Szabolcs Rudolf,Goldman Ferenc,Szendrői József és Lebovics Vilmos ? voltak.Elsősorban a temetkezéssel kapcsolatos szertartások voltak feladataik.

Talmud Tóra.B.Klein Jakab volt 12 évig az elnöke.Őt követte Láng Arnold.Előljárók Gottlieb Frigyes -Fülöp-,Lebovics Vilmos,Sámuel Samu ?, voltak.

Iskolaszék. Kezdetben dr.Abonyi, később Szabolcs Jakab volt az elnők.

Chevra Sász.Elnök kezdettől három évi megszakítással b.Klein Jakab,utáma Schwarcz Vilmos ?. Alelnök Ruder Mór,jegyző Goldberger Mór.Mint már írtuk talmud előadásokat rendeztek.Ádár 7-én nagyszabású szijumünnepség volt.Környékbeliek is jöttek időnként,pld.Panet kunsznt-

miklós főrabbi.A Misnájosz-részek tanulása a tagok között volt szétosztva.A főrabbi mondott "Hádront",a halvacsora után felszólaltak a vendégek,többek között Klein Jakab,Ruder Mór tóramagyarázatokkal.

Nőegylet.Elnöknője Hetényi Lipótné,pénztárosa Klein Jakabné,titkára Menczer Mór voltak.

Chevra Kinján Szófórim.Az egyesületről már korábban tettünk említést.Feladata volt vallási tárgyu könyvek vásárolása.Tiferesz Báchurim-féle képpen tevékenykedett.

Lányegylet.Kisebb keretek között működött,inkább alkalomszerüen,amikor pld.Purimra előadást szerveztek.Különösképen kitünt szavalókészségével Klein Hajnalka "Simon Judit" c. versével.

Betár,Aguda tevékenysége.Az ifjuság között szervezték mindkettőt.A Betár 1938-39-ben indult Szendrői Miklós -Schori Mordecháj- lelkes vezetésével.Miklós alijázása után az angol mandatárius idején Izraelben folytatta tevékenységét.Ezért az angolok három és fél évre szám-üzték.Eritreában volt két évig,onnan Kenyába vitték.Az Aguda országos megalakulását b.Ruder Sándor -R.Mösülem Pinchász- lobbantotta lángra, a 30-as évek végén az Orth.Zsidó Ujság-ban megjelent hatalmas cikkével.Külön helyi vezetősége az egyesületnek Kőrösön nem volt.Lelkes tagként tevékenykedett Heisler László,Jicchák,

zl.Az Aguda érdekében b.Snyders főrabbink szombatonként tartott előadásokat.Valószínű részben ezen cionista szervezetek indítéka volt,hogy hitközségünk ifjai közül

Heisler László, Dávidovits Izidor
Berkovics Majse Dávid, Mózes
Sámuel Izidor
Fogler József
Szendrői Miklós a 30-as években

alijáztak Izraelbe.Heisler Laciról már írtunk, nemrégen halt meg.Berkovics nevű akkor Kőrösön lakott,nőtestvére révén került oda.Fogler József az 50-es évek végén visszatért,Pesten lakik.Szendrői Mikiről szintén már tettünk említést. A fentiekre a végén visszatérünk.(Old.)

Zsidó nyomda,mácesz-üzem.

Kb.száz évvel ezelőtt működött zsidó nyomda Kőrösön,Kálisch Ignác tulajdonában.Ebben a nyomdában készült 1896-ban Rubinstein rabbi szerkesztésében a "Mábit",melyet b.Menczer Jakab Izraelben fotografáltatott ezer példányban.A nyomdát később a Szabolcs Testvérek, Rudolf és Jakab vették meg,héber betűit túlnyomórészt eladták.Az utóbbi nyomda állította elő saját szerkesztésükben a "Kiskőrös és Járása" c.hetenként megjelenő ujságot.A nyomdának maradt még kevés héber betűje,feltehetően ők készítették a "sábesz cédulákat" és valószí-

nű náluk nyomtattak a Szimchász-tórai kófeszok körmenetek dalait tartalmazó lapot.Utóbbiból egy példányt b.Szabolcs Izsák adott részünkre.
*l.97old.

Hitközségi adót fizetők száma,sport.

Az alkalmazottak fizetése,a már felsorolt épületek fenntartása,a templomok és más rituális tevékenység pénzt vett igénybe.Minden 24 éven felüli férfi,ugyszintén az özvegyasszonyok adót fizettek.Az adót fizetők száma 240-260 között mozgott.A családok száma kb.150,maximum 180 lehetett.A 20-as,30-as években több család kihalt,uj család kevés volt a későbbiek során. Tartalékként a hitközség földdel is rendelkezett.A régi Strassburger család tagjai István és László apja ajándékozták azt vagyonukból.A földet később a közösség eladta és Fegyverneken vett helyette birtokot.

A 20-as évek végén,a 30-as években zsidó fiataljaink a község sportjából is kivették részüket.A Kft.-Kiskőrösi futball tornaclubb-tagjai voltakFleischer Imre,Bettelheim Jenő, Heisler László,Mihály Károly,Fenyvesi Miklós, Somogyi László,István,Imre,Szabolcs József és Izsák.Utóbbi sokáig bíró is volt.Galambcéllövő világbajnok volt a zsidó származásu Strassburger István -családjáról l.fenn- aki Kőrösön is lakott az 1940-es években. * 97. old.

Előljáróságunk tagjairól.

Hitközségünk mely 1911-től "Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség" néven működött, az 1913 december 15-én kelt alapszabálya értelmében hét tagú előljáróságból állt. Ezek; elnök, két alelnök, pénztárnok, két gondnok, egy ellenőr. Ezenkivül volt nyolc tagú képviselőtest., két póttaggal.
Az első elnök Gottlieb Ignác, majd kb. 1918-tól 1935 végéig Schwarcz Sándor. Őt követte 1944-ig Szabolcs -Szekulesz- Salamon.
Három évenként voltak választások. Huzamosabb ideig voltak alelnökök Szabolcs Salamon, Klein Jakab, pénztárnok Szekulesz Móric, ellenőr Láng Arnold. Gondnokok Schwarcz Vilmos és Bernáth Adolf, ill. Kálisch Arnold és Hausz Simon. Időközönként Szabolcs Rudolf, Luger Jenő, Gottlieb Frigyes és Dávid, Szabolcs Jakab, Ruder Mór ? Un. "gazda" haláláig Klein Jakab volt, talán Kálisch Arnold volt, aki őt követte e tisztségben.

Átutazó szegényeket támogató egylet.

Kornitzer Géza -Gottlieb vő -- és Goldberger Mór szedték össze a pénzt a támogatótagoktól. Azt szétosztotta a b. Főrabbi az átutazók között. B. Schwarcz Mór -meghalt 1915-ben- három szobás házat ajándékozott az átutazó szegények

szállása céljára."Slajfstót"-nak nevezték az épületet.Özv.Weiszné -b.Lajos édesanyja- kapta először kezelésbe az épületet.Legutóbb a pincemester b.Schwarcz Dávid volt a házgondnok.B. Sámuel Samu nagy érdeme volt a szállás felszerelésének intézése.

A szállást adományozó b.Schwarcz Móric ugyanolyan híres volt adakozásairól,mint a korábban említett Gottlieb Ignác.Előbbi épittette R. Löblovics Bernáth főrabbi lakásához a nagyméretű Bész-hámidrost is.Adományai eljutottak Pozsonytól Husztig mindenhova.Szerdán délután két órakor számadást végzett,a haszonból ő is vitte rögtön a meghatározott összeget Főrabbinhoz.Ott már elkészítve álltak a postautalványok és vitte a pénzeket feladni,hogy szombatra azok meg is érkezzenek a szegényekhez.*

Természetesen a Gottlieb és Schwarcz családokon kívül sorolhatók a Bernàth,Goldberger,Klein Láng és más családok tagjai, akik ugyancsak erejüknek megfelelően támogatták szegényeinket,legyenek azok átutazók vagy helybeliek.

Az eddig leírtak a megmondhatói annak a pezsgő hitéletnek,mely büszkeséggel töltött el mindannyiunkat.Nem véletlen,hogy mi,volt kőrösiek annyira fájón gondolunk vissza a sok szépre,melyben részünk lehetett.

* lásd 97 old.

A VÉSZKORSZAK, MUNKASZOLGÁLAT, DEPORTÁLÁS.

Az előzőekben a lényegre térve, csak a legfontosabbakról igyekeztünk számot adni. Ez jelentette nekünk életünket szülőhelyünkön. Valóban virágzó közösségünket tiporta szét a szadista, emberből, állattá váló gyilkosok serege. Nem részletezhetjük a szenvedések özönét. Egyébként mi most csak a volt kőrösieket ért tragédiát kívánjuk megörökíteni.

Az első munkaszolgálat, első mártirjaink.

Majd száz éven át létezett már szervezett zsidó élet Kiskőrösön, amikor 1940-ben a zsidótörvények után zsidó munkaszolgálatosok jelentek meg Kőrös utcáin is. Az akkor már idősebbnek számító korosztályból is történtek behívások. Még zsidó tartalékos tisztek, tiszthelyettesek voltak a parancsnokok. A volt Majoros-házban is volt egy szállás.* Nem volt ennek az eseménynek más célja csak a megalázás, megszégyenítés. A község vizesárkait kellett takarítani. Látszatra ment az egész, a gyűlölet első lépcsője volt. A vallásos, szakállasoknak levágatták "viseletük megkülönböztető jelét."

A Szeged melletti Deszkre vitték szülőhelyünk behívottjait. Egy csoportkép őrzi ezt a szomorú emléket, mely kép birtokunkban van. Itt is szinte feleslegesnek ható gátoldalt és vízfolyást

* l. 98 old.

szabályoztattak szeretteinkkel.Nem számított a hadirokkantság sem.ifj.Schwarcz Ármin is utóbinak számított.A Szabolcsok,Gottlieb Dávid, Goldmann Ferenc,még sokan mások voltak családjuktól elszakítva hosszú heteken át.* l. 38. old. Internálótáborokba való hurcolás következett, talán ekkor vitték el Gróf Dezsőt és Mihály Sándort is.1941-ben a pribékek kb.20.000 lengyel származású zsidót fogdostak össze.Kivitték őket a lengyelországi területen lévő Kamenyec-podolskba,ahol tömegsírokba halomra lövöldözték szerencsétlen testvéreinket.Itt lelte halálát első mártirunk Werker Gyula szabó és felesége Spiegel Elza.Páréves kisfiuk,Iván valami csoda folytán megmenekült.Jelenleg kb.50 éves, Izraelben,Jeruzsálemben lakik.

<u>További elhurcolások,tömeges behívások.</u>

Mind kevesebben lettünk.Már alig lézengtünk a templomban.Bór,a rézbánya és Ukrajna iszonyú fagyos hómezői nyelték el munkaszolgálatra hurcolt testvéreinket.Frankl Sándor apró kis gyermekeit,feleségét hátrahagyva első musz.halottu volt.Somogyi László az említett Ukrajnában partizántámadás áldozata lett.
Egy péntek este a templomból -jellemző a gyilkosok lelkületére,ha volt ilyen nekik - több testvérünket elhurcolták.Köztük volt ifj. Schwarcz Ármin,Fogler Emánuel is.Bár ne en-

gedték volna vissza pár nap után.talán akkor visszatértek volna,mint azok,akiket nem engedtek el.Behívták a soros 22-es korosztály tagjait is,de SAS.behívót kaptak Bergl Sándor, Hausz Ernő -Chájim-,Schwarcz Ferenc is.pedig két év hiányzott náluk a katonakorhoz.Hiába, "égetően kellett a zsidó",rendkívül sürgősen. Ez is hozzátartozott a likvidáláshoz.* lásd 98 old.

Összeköltöztetés,gettó,deportálás.

Májusban - 1944-ben - elrendelték a sárga csillag viselését. - Már 1942-ben akik leventekötelesek voltak,sárga karszalagot hordtak külön munkaszolgálatos egységben - . Rendeletre összeköltöztették családjainkat, gettóba tömörítve.A gettő területe templomaink környékén terült el,a dr.Molnár-ház is még e területhez tartozott. *lásd 99 old.

Junius 18 lehetett a deportálás elrendelésének a kezdete.Kihajtották szeretteinket a vasutállomásra,embertelen körülmények között vagomba zsufolták őket és előbb a kecskeméti téglagyárba,majd onnan tovább az azóta milliószor elátkozott,lengyelországi Auschwitzba hurcolták testvéreinket.Schwarcz László julius 1-én a felvidéki Tiszaborkút környékén munkaszolgálatosként kapta meg,junius 19-én Édesanyja által keltezett leveleződlapját.Ebben ceruzá-

val írt,kapkodó sorokkal közli,hogy vagonban hurcolják őket ismeretlen helyre.Búcsúzik örökre fiától,családja nevében.A lapot Fülöpszállásán dobta be valaki postaládába.A levél a címzett birtokában van.

AKIK ÉLETBENMARADTUNK,ÉLETÜNK A ROMOKON.

A jelenleg rendelkezésünkre álló adatok szerint négyszáztizennyolc testvérünk vesztette életét munkaszolgálat,elhurcolás,deportálás következtében.Százegyvennégyen szabadultunk meg a poklokból.Közvetlenül Kőrösre a fenti számból visszatértünk hetvenhárman.A névsorok igazolják ezen adatokat.

A deportálás kezdetétől 1944 junius 18-tól, 1944 november kb.4-6-ig zsidó nem élt szülőhelyünkön.A legelső visszatérők voltak november első napjaiban Schwarcz Ferenc,Bergl Sándor és Hausz Chájim.Szegeden voltak munkaszolgálatosok.Az akkor már Kecelen lakó Szabolcs Lajos is valószinű velük tért vissza.E sorok írója Schwarcz László 1944 november 27-én érkezett meg Beregszászról Fogler Imrével. Talán Szabolcs Endre is otthon volt már ekkor és valószinű Schwarcz József -Jaszi- is Körösön tartozkodott. * lásd 99 old.

Elfelejteni életünk végéig nem tudjuk a megérkezés első óráit.Lakásaink kifosztva,üresen

tátongtak.A templomokban vandál módon összehányva és törve szeretteink holmija.Fosztogatók dézsmálása.Butor törmeléke szana-szét. Iszonyú látvány.Kissé magunkhoz térve - a Szabolcs Sándor-féle házban laktunk pár hétig,mi az elsők akik visszatértünk - mentettük,ami menthető a butorokból.Egyik helyről a másikra hurcoltuk az ép berendezési tárgyakat,nem sok eredménnyel.

Lassan rendszeres zsidó hitélet kezdődött.A Kistemplomot állíttatta helyre a megalakult hitközség melynek elnöke Schwartz Sándorlett. Az első sajchet -vágó- b.Iczkovics B.volt,aki később Izraelben meghalt.Őt követte Ligeti Eizik,aki később feleségével és Simele nevű kisfiával Izraelbe mentek.Szabadszállásáról a volt metsző,Goldstein nevű is Kőrösön élt egy ideig,de ő nem funkcionált.

Fokozatos elvándorlás,Budapestre költözés és kivámdorlás után kb.1957 elejéig az addig életképes,kis hitközség megszűnt.Utolsó vezetői az Izraelben elhunyt Weisz Adolf -Doli-,b. Szabolcs József és b.Spiegel Arthur voltak. Szabolcs József 1966 január 1-én költözött Pestre feleségével.Utolsó napig,minden nap reggel és este,utoljára már teljesen egyedül kinyitotta a Kistemplomot és ott mondta el imáit.Ősei,a Szekuleszok voltak hitközségünk

egyik alapitói, Szekulesz volt az utolsó is, aki templomunkban Kiskőrösön imádkozott. A templom kulcsai Farkas Fleischer Sándornál maradtak. 1979 tavaszáig minden Jomkipur és Roshásónó napjain beült egymagában az üresen kongó templomba ünnepelni és emlékezni. Édesapja még meki is Apostagon született és az ő családja is az alapítók között volt. Ma ő az egyetlen zsidó, aki Kőrösön lakik.

TEMPLOMI FELSZERELÉSEINK, TÓRÁINK SORSA.

Nagytemplomi berendezési tárgyaink sorsa nem képzelhető el, hogy megmaradt. Azt a gettó idejé teljesen tömkretehették a fosztogatók. Egyetlen belső fényképe maradt templomunknak, mely birtokunkban van. A Kistemplom épületében még megvan ma is, bár rongált állapotban a frigyszekrény. Mint írtuk az épület romosodik. A tóraszekrény környékét ismeretlen vandálok feltúrták több helyen, biztosan arany után kutattak itt is. Hogy mi lesz a b. Szabolcs József szerint "Mártircsarnok"-nak nyilvánított épületből, nem tudni.

Berendezési tárgyairól már írtunk előző lapjainkon. E sorokat kivánjuk részletezni.

Mint jeleztük, tizennyolc tóránk volt. Az összes széfer tórák és díszeik megmentése Klein Félix érdeme. A deportálás előtt mindent egy

magy ládába zárt és azt átadta lepecsételve a fimáncoknak, pénzügyőröknek megőrzésre. Bergl Sándor, Hausz Chájim és Schwarcz Ferenc visszatérésük után a tórákat, az összes díszeket és más ezüstöt -poharakat, kancsókat stb. - a községházán találták meg. Két-három tóra meggyalázva a szemétdombon hevert. Konkréten három tóránk sorsa ismeretes jelenleg. Budapesten a Visegrádi utcai orth. templomban van közülük egy, mely a Szabolcs családé volt. Díszei b. Szabolcs Izsák lakásán voltak pár éve. Egy tóránk összes szép, aranyozott ezüst díszeivel Izraelben b. Gottlieb Frigyes birtokában van. A harmadik Izraelben, Bné-Brákban van templomban, ez volt a Szalvetter családé. (* kiegészítés 99 old.) Utóbbi tórát b. Klein Félix vitte ki magával. Miután általában minden tengeren szállított széfer pószullá válik, valószinű a sós tengeri levegő kikezdi a betűit, ezt a tórát is ez a sors érte. Félix egy éves munkával -szófer tanította és néha segített neki - rendbehozta a betűket, de azóta azok ismét kopni kezdtek. Csak feltehető, hogy a többi tizenöt részben Pesten van egyes templomokban, részben főleg Izraelbe kerülhetett.

A tóra díszek, köztük a Krausz féle korona, a kohaniták mosdótál és kancsója, serlegek, böszómim tartók sorsa nem ismeretes.

Bakonyi Bergl Lajos és Sólyom Schwarcz László a Kistemplom megmaradt felszerelési tárgyait a már jelzett feketehalmi iskolából 1979-ben elhozták.Kiskunhalasra,ottami zsinagógánk női templomába került

- a "Jöhirócajn..."imát tartalmazó kis fehér márványtábla,mely egyik sarkán sérült.A táblába bevésve az ajándékozó Klein család neve.A tábla jelenleg is jelzett helyen van.
- A befalazott udvari bejárat felett volt beépítve egy kis fehér márványtábla,szövege; "Bész hámidrás Méir Chájim".A tábla jelenleg is Halason van a megjelölt helyen.
- Négy drb.kétágú aranyozottszínű,vas falikarlámpa,kettőn felirat,b.Láng Arnold,Áhárajn örökítette meg elhalt családtagjait.A karok is a templomban vannak,Halason.
- Három drb.kartonra ragasztott,imákat tartalmazó tábla,"Michtom lödóvid","Sir mizmajr" és "Hálölüjó ajvdé hásém" kezdetűek az imák. Halason vannak a karzaton.
- Két drb.elhasználódott,rozsdás,bádogból készült Jomkipurkor használatos,padhoz állítható gyertyatartó maradványa.Halason van.

Budapestre,a II.ker.Frankel Leó utca 49 szám alatti zsinagógánkba kerültek általunk:

- Egy drb.ezüstből készült "Nér tomid" -örökmécses.Abba bevésve az adakozó :Schwarcz

Sándor mártirhalált halt felesége és megmenekült két gyermeke neve. A lámpa készült 1945-ben. Lámcára függesztve működik a frigyszekrénytől jobbra, az omed mellett. Fényképe Pesten is, Izraelben szintén.

- Mártirjaink nevét tartalmazó emléktábla keretezve és általunk ujraüvegezve. Ugyancsak általunk felszerelve a templom előcsarnokában, befelémenet balra. Klein Félix műve, róla később irunk.
- Ugyanitt az előcsarnokban bemenet jobbra falraszerelve b. talmudtudósaink, köztük három rabbink járceittáblája, keretbe foglalva, üvegezve, magyarázó szöveggel, melyet e sorok írója készített. A táblán két kép -mintha fénykép lenne- Félix munkája, az egyik R. Löblovics Bernát képe, a másik b. Klein Jakabé. A tábla egésze is Félix műve.
- Szürkés márványtábla 5679-1919-ből. Méir Chájimnak, a Kistemplomnak, a bész hámidros alapítójának emlékére készült. 1985-ben a táblát sajátkezűleg beépítettük a templom bemenetszerinti jobboldali falába, középre. Alá egy réztáblát vésettünk, szövege kb. a kiskőrösi volt "Kistemplom" alapítótáblája, az épités héber és polgári időszámítás évszáma. A három tábláról is van fényképünk Izraelben és Budapesten.

Az Izraelben élő Greiner Ábrahámné és Láng Arnoldné levelet írtak Budapestre, a soltvadkerti származású Grosz László részére talán 1983-ban. Kérték Grosz Lászlót, beszéljen Schwarcz Lászlóval, hogy a Kistemplom két körcsillárját juttassa ki részükre Izraelbe. Ennek alapján az intézkedés meg is történt, fényképezés, engedély megszerzése után Schwarcz László átadta szállításra a csillárokat a bécsi Bernáth Lászlónak, aki azokat ki is juttatta Izraelbe 1984-ben.

- A nagyobbik csillár b. Greiner Ábrahám deportálásban mártirhalált halt feleségének és gyermekeinek nevét örökíti meg. Az aranyszínűre festett vascsillárba bevésették a neveket.
- A kisebb körcsillárba Klein Félix és Auréll, Akiwa vésette elhalt hozzátartozói, mártirjai nevét. Ennek a minősége is ugyanaz mint a nagyobbiké.

A két csillár fényképe Schwarcz Lászlónál van. Bergl Lajos 1985-ben a csillárokat felszerelve lefényképezte Izraelben Bné-Brákban a Chug Chászám Szajfer talmud tóra 7-ik osztályában, mely ezt a termet díszítik.

Pótlás az 51. laphoz. Az alapítótáblát négy rézcsavar tartja, mely a homlokzati tábláé volt.

A VOLT KERÜLETI RABBISÁG TEMETŐINEK ÁLLAPOTA.

Anyakönyveinknél és más helyen is említettük már,hogy Kiskőrös kerületi rabbiság volt.Kecel, Akasztó,Császártöltés,sőt önállósitás előtt Soltvadkert anyakönyvezése is nálunk történt. /Utólag az anyakönyvekhez,környékünkről Apostag,Dunapataj,Szabadszállás,Kunszetmiklós és Kalocsa anyakönyvei is megvannak a MIOK.nál./ Ezért nemcsak a kőrösi temetőről szólunk emléksorainkban.
Császártöltés temetője jelenleg ismeretlen, a vészkorszak utáni utolsó zsidó testvérünk visszatérése után a pécsi zsidó öregek otthonában halt meg.B.Klein Dávid -Dódi bácsi-volt a neve.Kecel és Soltvadkert zsidó temetői rendben vannak.Ez annak köszönhető,hogy mindkét temető bent van a községben jóformán és házak védik.A vadkerti temetőnek még a sírhelyeket tartalmazó helyrajza is megvan.

A kiskőrösi temető állapotáról.

A temető a vasutállomás nagyraktárával szemben a sinekkel párhuzamosan a város felől jövet a síneken tul fekszik.Jelenlegi területe 3835 m2.A még megmaradt Kistemplomunktól kb. másfél km.a távolság.Az egyik oldalon az állomás a sinekkel,másik oldalán és a rabbisírok-

felől szőlők,kertek ill.házhelyek veszik körül. A "bejárata" 1945 után vált utcává,melynél a házak csak a temető oldalán vannak.A deportálások előtt a hitközség hozzávett egy területet, 1945 után azomban csak a régi nagyságában maradt meg a temető.

A rabbi-sírokról már írtunk részletesen.Lehetetlen a nagyon régi kövek feliratát elolvasni.A fellelt halálozási anyakönyv arra enged következtetni,hogy az első temetkezés 1851-ben lehetett.Ez nem jelenti azt,hogy korábban nem volt itt sírja zsidó testvérünknek.

A II.világháboru alatt kisméretű bomba esett, egy"betévedt" náci repülő a vasutat akarta tönkretenni.A Szekulesz sírok környékére esett le.Pld.dr.Hecht Ábrahám nagyapjának sírja sem maradt meg,ill.köve eltűnt.

1945 után az ujraéledt közösség a temető kerítését rendbehozatta.Betonelemekből készítették el azt,melynek egyes elemei még megvannak. Feltehető,hogy zömében átutazó, de biztos,hogy helybeliek is vandál módon tönkrezuzták a kövek nagyrészét.Ledöntögették és szándékosan -ez látszik több helyen - sulyos tárgyakkal romboltak,törtek amit láttak.

Talám három éve b.Schwarcz Móric sírjának fedlapját leemelték.Családjának 1907-ben eltemetett tagjának sírját kb.1 m.mélyen kiásták.Ki

tudja mi után kutattak.b.Szilágyi Ignác sírját is megbontották.Feljelentést tettünk a rendőrségre,eredmény nem volt.Elloptak köveket ismeretlenek,lovakat láttunk legelni egy-egy látogatás alkalmával.A temető bejárat felőli része és a rabbisírok környéke eldzsungelosodott.Alig lehet sírokat megtalálni.

A MIOK-nál több jegyzőkönyvet is felvettünk. Eredmény semmi.1983-ban a Greiner házat a MIOK.eladta a kőrösi tanácsnak,350.000 forintot vett fel érte.Annak ellenére,hogy jegyzőkönyvben igérték meg,hogy e ház ellenértékéért a temetőt bekerítik,semmit sem tettek a mai napig.A kőrösi tanács vezetője egy levélben arról írt,hogy a távlati tervekben a temetőt "kegyeleti park"-nak nyilvánitják.A levelezések tömege Schwarcz Lászlónál másolatban megtalálhatók.

Az egyik ázkárá során 10.000 forintot tudtunk összegyüjteni -1984-ben- melyből annyi futotta, hogy a dzsungelt kissé kiirtattuk de ezt minden évben meg lehetne ismételni.Jelenleg félmillió forinton alul szóba sem áll velünk olyan,akivel keritést tudnánk csináltatni.

A vészkorszak után a temetőben egyetlen exhumálás történt.1975-ben b.Klein Jakab földi maradványait fiai Félix és Akiwa kivitették Izraelbe.A sírkő teljes épségben a földön eldönt-

ve megvan a rabbisírok mögötti területen. Viszonylag épségben vannak a Schwarcz és Gottlieb családok sírkövei és csoda folytán a legrégebbi sírok. Utóbbiak azért, mert ezek nem értékes kövek.

Az utolsó temetés 1961-ben történt. Tizenegy testvérünk neve, nem a temetés sorrendjében

Goldmann Adolf
Grosz Henrik
Gárdos Márton
Kohn Ármin
Fleischer Mihály
Jungreisz Jenő
Bakonyi Bergl Julika
Fenyvesi Béláné
Gáncz Salamon
Sulteisz Mátyás
Sulteisz Mátyásné

Goldmann Adolf mint munkaszolgálatos halt meg az ország területén. Grosz Henrik Gárdos Márton testvére, Kohn Ármin 1945 után jött Kőrösre lakni, Jungreisz Jenő keceli lakos volt, Berg Julika Bergl Lajos és b. Kohn Gyöngyi kicsi gyermeke volt. Gáncz Salamon Gáncz Regina és testvéreinek apja, a Schulteisz házaspár pedig Langermanné és a volt Ádlerné ill. Fleischer Imre feleségének szülei voltak.

A temető halottasháza helye üres terület, az épület hosszu évek óta nincs meg.

Az akasztói temető sorsa.

Boldogult Rózsa Imre 1983-ban Sólyom László segítségét kérte fenti temető ügyében. Kitűnt, hogy jóval korábban kérvényezte a MIOK-nál annak intézését, hogy az akasztói temetőt -ahol az ő b. őse is nyugszik- egyszerűen nemlétezőnek tekintették, egyrészét útnak használják, másik részét kertként bekerítették, veteményes van a sírok felett.

Ugyanaz a személy a MIOK részéről, aki egy alkalommal Sólyom László és Gárdonyi -Gáncz- Hermann társaságában a kiskőrösi temetőt is megnézte, kérésre az akasztói temető helyére is kijött. Sem az egyik sem a másik temető ügyében e látogatásokon kívül az iroda embere nem tett semmit.

Hosszú utánjárásunkra rájöttünk, hogy mi történt a temetővel. Téves vagy szándékos elírás következtében a telekkönyvnél a zsidó temetőből evangélikus lett és miután a faluban evangélikusok soha nem voltak, utódaik sem lehettek, egyszerűen más telkekhez kebelezték be a temető területét. A helyi tanács akkori elnöke megígérte, hogy felszámolja a mulasztásokat és bekerítteti a temető helyét, táblával látja el az ottlévő 10-12 sírt. 1985 szeptemberig, amikor ott jártunk, semmiféle intézkedés nem történt.

A temető ügyében 1984 március 29-én a MIOK. jogi osztályán jegyzőkönyvet vétettünk fel, annak egy példánya megvan. A hitközség a mi eredményre vezető munkánk nyomán sem intézkedett, legalábbis erről minket nem tájékoztatott a mai napig. Az ilyen temetőeltűnés sajnos nem lehet egyedi eset.

Kiskőrösi őseinkhöz tartozók is nyugszanak az akasztói temetőben. Az alábbi sorok zöme b. Rózsa Imrétől, de elsősorban Izraelben, Jeruzsálemben lakó dr. Ábrahám Hechttől származnak.

A már említett Rózsa -Rósenfeld- családon kívül Szigeti, Hecht és Szekulesz családtagok is nyugszanak e temetőben. Itt van eltemetve Ábrahám Hecht dédapja Szekulesz Jakab és annak Mári nevű felesége, magyanyja Hecht Ábrahámné Szekulesz Julia, aki Akasztóm született 1849-bem, temetésének napja 1942. Nagyapját Hecht Ábrahámot -Adolfot- viszont b. Rubinstein rabbink utasitására Kőrösön temették el 1883-ban. Ennek oka, az akasztói temető ebben az időben még védtelen volt ilyen nagy tudású ember sírhelyének. Dr. Ábrahám Hecht adatokat adott apai dédapjáról b. Móse Chájim Hechttől.

B. Chájim Hecht 1789-ben született és rabbiként halt meg kolerában Szilasbalhásón 1855-ben. A b. rabbi Sólyom László felesége nagyanyjának Hecht Saroltának az apja volt.

Közölte dr.Hecht Ábrahám,hogy jeruzsálemi lakásán őrzi R.Móshe Chájim Hecht százoldalas tóramagyarázatát.Ugyancsak nála van egy héberül írt beszéd,melyet a b.rabbi Chászám Szófer temetésén mondott el 1839-ben,halálozási anyakönyve is megvan.A b.rabbi feleségét Leának hívták.Lea első férje a rejtélyes körülmények között meghalt Veszeli sajchet volt,aki három gyermeket hagyott hátra.Utolsó főrabbink Snyders Jakab zcl.felesége Veszeli Ráchel volt.Lea és a b.rabbi lánya volt a már említett Hecht Sarolta,Faludi Lipótné Rosenfeld Hermina édesanyja.

Utólagosan b.Hecht Ábrahám Adolf életéhez. Eisenstadt-ban tanult jesívában.Győrben reált végzett.

Igy fonódik egyben a régen letűnt,dicső ősi mult a jelennel.

ÁZKÁRÁ ÉS JÁRCEITOK,A DEPORTÁLÁS 40.ÉVFORDULÓJA

Bár évek óta foglalkoztat minket ezen emléksorok megírása,a deportálások 40.évfordulójára szerettük volna megemlékezésül kiadni gyüjtésünket.Az adatok egyeztetése ill.gyüjtésünk ezt csak most tette lehetővé.

Kiskőrösön,Budapesten tartott évfordulóink.

*l.99old.

B.Szabolcs József és Izsák voltak azok,akik az első ázkárákat megszervezték Kiskőrösön a

Kistemplomunkban. Minden esztendőben itt jöttünk össze. Kéver óvajsz előzte meg az ünnepséget. Egy időben rabbit is kértünk Pestről. Egy ilyen, rabbival tartott megemlékezés képe megvan. Később Szabolcs Izsák volt, aki a kántori teendőket ellátta, b. testvére olvasta fel a mártirok névsorát. Egyik évben kisérletképpen a Frankel templomban jöttünk össze, de visszatértünk Kőrösre, ahol utoljára 1978-ban emlékeztünk szeretteinkre.

Templomunk elvétele után 1979-ben az óbudai zsinagógában jöttünk össze. Már 1978-ban Szabolcsék kérésére Sólyom László olvasta fel a névsort és ez máig így történik. Bakonyi Lajossal szervezzük minden évben összejövetelünket. Az utóbbi két évben a soltvadkerti, azt megelőzően a keceli életben maradottak és a három volt hitközség elszármazottjai kérték, hogy együtt tartsuk járceitjainkat. Igy kb. 70-80 fő vesz részt az Istentiszteleteken, mely a mincha elmondásával kezdődik, végződik a közös kádis elmondásával.

Még a kőrösi időkre. Egy szép prajcheszunk eltűnt a 70-es években a bezárt templomból. A MIOK kölcsönadott egy szép fehér prajcheszt, mely a kiscelli volt hitközségé volt, 1886 ill. 5646-ból származott. Egyik fényképünkön ez látható.

A járceit idejét támuz hó 8. ill. 10 hez igazitjuk *

* Kiegészités 100. oldal.

Az Izraelben tartott járceitekről.

Bné-Brákban lévő zsinagógánkban jövünk össze minden esztendőben. A templom pontos címét az emléksorok II. részében, a kiegészítő adatoknál tüntetjük fel.* A Chug -Kör-Chászám Szófer talmudtóra 7-ik osztályának tanterme, ill. annak két helyisége 1958 óta a kiskőrösi elszármazottak ajándéka. A két helyiségből egyet csináltak. Márványtáblákon történt az ajándékozás megörökítése. Ugyancsak márványtáblákon láthatók az adakozók mártirhalált halt kiskőrösi, később keceli hozzátartozóinak nevei.

Már írtuk, hogy ide szerelték fel a volt Kistemplom két köralakú csillárját is.

Az 50-es évek elejétől jönnek össze testvéreink, először minden évben másutt, 1959 óta ezen a helyen. Itt volt az idén január 16-án b. Löblovics főrabbink 50. éves járceitja, itt tartották az előző évekét is. A megboldogult neve szintén szerepel az egyik márványtáblán.

A járceitok fő szervezője 1981-es haláláig b. Gottlieb Frigyes volt, ma ezt a tevékenységet Akiwa Klein vette át. T.T. nőv. vizsgáztatása, jutalmazása, szijun, gyászbeszéd, kádis a megemlékezés rendje. A már említett R. Wolner és R. Sömüél Eliézer Stern -b. anyja Sternné Koralek Szerén- magyban hozzájárulnak testvéreink összetartásához, s fentiekhez megtartásához.

* Lásd 100. oldal.

Sajnos évek óta mind csökkenő a megjelentek létszáma - ugyanugy mint Budapesten - 25-35 között lehetnek a megemlékezések résztvevői. Ugyanugy mint Pesten,itt is nemcsak kizárólag volt kőrösiek jelennek meg,hanem elszármazottak vagy összeházasodottak,leszármazottak.

FÉNYKÉPEK,KÓPIÁK,IMASZÖVEGEK,IRATOK.

A deportálások 40.évfordulójával kapcsolatos kiállításokra 1984-ben Izraelbe a Bét-Hátfucot és a Jád-vásém részére hivatalos úton,a Rabbiszeminárium és a Zsidó Muzeum vezetői adatokat, képeket küldtek.Pld.kb.180 magyarországi zsinagógáról fennmaradt képeket reproztak és diaképekben,jegyzék kiséretében küldték ki azokat. E jegyzék 50.tétele a Kistemplom fényképe,a 36.sorszám alatt b.Klein Félix-féle mártirtábla szerepel.Egy másik jegyzék 1.tétele alatt az emlékfüzet 1.oldalán említett Esztergom-i I.ill.III.századi zsidó sírkő képe található. Más képek és szövegek is kikerültek. Megjegyzésként,létezik egy angol vagy amerikai kiadású könyv,mely kb.480 magyarországi zsidótemplom képéről ad anyagot.Sajmos a kőrösi Nagytemplom nem szerepel benne.
Az alant felsorolt fényképek,imaszövegek stb. Izraelben Petách Tikwán Ákiva Kleinnél,Buda-

pesten Sólyom Lászlónál megtalálhatók.Közösen gyüjtöttük össze ezeket.

-Nagytemplomunk teljes képe a nagyobbítás után.Mögötte volt iskolánk épülete.A Nagytemplom épült kb.1873-ban,bővítése kb.az 1930-as években.

-Nagytemplomunk homlokzati képe.Vagy ez a kép, vagy az előbbi képeslapon megvan a Budapesti Zsidó Muzeum anyaga között.

-Nagytemplomunk belsejéről készült amatőr fotó. Az elpusztított frigyszekrényt és annak oldalait ábrázolja.

-Kistemplomunk a "Bész hámidros Méir Chájim". Igy nézett ki épitése idején 1915-ben,egészen 1945-ig.

-Kistemplomunk belseje 1944-ben,ez is amatőr fotó.A tóraszekrémy látható,mely 1984-ben a romosodó,elvett templomban még megrongálva és hiányosan megvolt.

-Kistemplomunk az 1945-ös átalakítás után.Homlokzatán a középső ablak befalazva,abban az emléktábla.

-Az emléktábla a Szalvetter család egyik sírköve a kiskőrösi temetőből.

-A "Mártirok háza" felirat a sírkőbe vésve a Bialik verssel.

-A Kistemplom belső képe 1979-ig.A tóraszekrényen a kiscelli származásu porajchesz.Az omed

siviszí táblája lecsuszott, bontáskor elveszett. A tóraolvasó asztalon mázkirkönyvünk.

-A Kistemplom, az oldalsó falikar-csillárok Kiskunhalason találhatók a zsinagóga női karzatán, felmenet baloldalt a hátsó padoknál. A látható két köralakú csillár Izraelben van Bné-Brákban emlékszobáinkban. A képen jobbra Klein Félix alkotása a Sász Chevra tagok járceittáblája, mely tábla jelenleg a Bp. Frankel zsinagógában van. Látható az ugyancsak Halason lévő "Jöhirócajn" márványtábla.

-A volt rabbilakást magába foglaló épület, a jelenlegi állapotában.

-B. Löblovics Bernát főrabbinkról készült levelezőlap-nagyságu fénykép.

-B. Snyders Jakab főrabbinkról készült fénykép, a „Hamódia" c. héber ujság cikkével, mely a sloim után jelent meg, életművét méltatja.

-B. Snyders főrabbi héber kézirása. Ádler Ráchel Bész Jákajv vezető tevékenységét igazolja.

-Fénykép b. Löblovics főrabbink sírkövéről mely mögött b. Klein Jakab sírköve látható, amikor a két kő még ép volt.

-Szerződésről kópia. 1802-ben készült. Rósenfeld Márkus szatócs lehet Kőrösön.

-Anyakönyvi kivonat 1904-ből. Löblovics rabbink kézirása, kerületi rabbiság bélyegzője.

-Szimchász-tóra körmeneteinek-kófeszoknak- a hét imaszövege,talán ez is egyedülálló volt a maga nemében.A tóraolvasó emelvényén állva énekeltük,egyet-egyet egy-egy körmenet alatt.

-Csoportfénykép,a Bész Jákajv vezetője zsidó lányainkkal egy kiránduláson a 30-as években.

-Emléküink,egy csoportkép elemi iskolánk tanulóiról Menczer Jakab középen.A kép 1928-29-ben készülhetett iskolánk falánál.

-Tábori számmal ellátott levelezőlapok,levelek melyeket Schwarcz László volt musz.kapott 1944-ben b.szüleitől,testvéreitől,nagyanyjától.Minden kapott postáját visszahozta és birtokában van.A leírtak beszélnek a vészkorszak borzalmairól.

- B.Klein Félix:"ZOCHAJR""EMLÉKEZZÉL" c.vers.

-A "Mipi él" kézzel írott,nyomtatott héber betűs ima.

-Deportált testvéreink névsorai,irógéppel, héber nyomtatott és írott -kézzel írott- betűkkel.

A két utolsó írás Klein Akiwa munkája,mely technikailag nagy munkát igényelt , nem is beszélve a névsorok adatgyüjtéséről.A névsorok a héber,tehát zsidó és magyar neveket tartalmazzák. * kiegészítés: 100. old. és 101. old.

A következő lapok mártirjaink névsorát tartalmazza,A,B,C sorrendben.

MÁRTIRJAINK NÉVSORÁNAK MEGÖRÖKÍTÉSE.

Nem egyezik a Klein Félix által készített tábla létszámával. Csak a Kiskőrösről elhurcolt és meggyilkoltak nevei szerepelnek az alábbi névsorban. Három megjelölés, MU., GY., ID. betűk jelentik a munkaszolgálatban, kb. tíz éves gyermekként vagy hetven év körüli idős korban elhaltakat.

Ádler Sándor és első feleségének Schulteisz N.
gyermekei Ágnes Lili GY.
Ádler Sándorné Rósenfeld Teréz
Beck Ferenc
Beck Ferencné EcksteinHermin
gyermekeik Judit Edit
Berger Ferencné Szekulesz Magda
özv. Berger Mórné ID.
Berger Ödön MU. Donnál.
özv. Berger Ödönné
gyermekük Tamás GY.
Bergl Mihály
Bergl Mihályné Schulhof Julianna
Bernáth Adolf
Bernáth Adolfné
gyermekeik Miklós MU. Don. Károly MU.
Emilia Endre MU.
Erna
Bettelheim Dezső ID.

Bettelheim Dezsőné Bergl Hanna ID.
gyermekük Margit
Bleier Lipót ID.
Blum Istvánné Grűn Klára
Blum Rózsa, Virág Ferenc testvére
özv. Bloch Vilmosné ID.
özv. Breier Mátyásné ID.
Büchler Andorné Somogyi Rózsa
gyermeke Izabella
Büchler Lenke
Csöngős Ferenc
Csöngős Ferencné Fenyvesi ill. Fleischer lány
Davidovics Samu
Davidovics Samuné Davidovics lány
gyermekük Dezső
Dobó Jenő
Dobó Jenőné Halbrohr Teréz
gyermekük József
özv. Elbógen Sámuelné Weinberger H-né anyja ID.
Eöszterreicher József MU. Donnál.
Eöszterreicher Józsefné Schor Borbála
gyermekük Éva GY.
Fenyvesi Béláné Schőnfeld Erzsébet
Fenyvesi Miklósné Kovács Erzsébet

Fischer Jenő
Fischer Jenőné Spiegel Janka
gyermekük József

Fischl Márta

Fleischer Vilmos ID.

gyermekei Endre Imre MU.

Fleischer Imréné Schulteisz lány, volt Ádlerné

Fleischer Mihályné

gyermeke Klári GY.

özv. Fleischer Pálné ID.

gyermekei Endre MU. Miklós MU.

özv. Fógel Jakabné

gyermeke Ferenc MU.

Fogler Emánuel

Fogler Emánuelné Eckstein Jolán

gyermekeik Magda Rózsa

Fogler Gusztáv ID.

Fogler Gusztávné Rósenfeld Amália ID.

dr. Földes Ödönné

özv. Frankl Józsefné ID.

Frankl Sándor MU. Domnál, első musz. mártirunk

özv. Frankl Sándorné

gyermekeik József Ágnes GY.

Fränkl Sámuel főkántor

Fränkl Sámuelné

gyermekeik Sándor Mihály GY.

Eszter Katalin GY. Rózsa GY.

Fränkl Livia GY. Lebovics unoka, Jaszele lánya

Galandauer Józsefné Róth Rezsin

Gáncz Hugó -Gersn- MU.

özv. Gáncz Zéligné ID.

Gáncz Izraelné Davidovics Dóra
gyermekei Jolán Magdolna GY.
József GY. Eszter GY.
Gáncz Salamon
Gáncz Salamonné
Gárdos Mártonné Schlésinger Ilona
gyermeke László
Goldberger Adolf ID.
Goldberger Adolfné ID.
Goldberger Dezsőné Bernáth Márta
gyermekei Miklós GY. Tibor GY.
Goldberger Mór MU.
Goldberger Mórné
Gottlieb Dávidné Schwarcz Rózsa
gyermekei Hermann MU. Emilia
Gottlieb Fülöpné -Frigyesné-Schwarcz Izabella
gyermekei Sári Éva -Testvér-
Marcel Erzsébet GY.
Gottlieb Sándorné
Gottlieb Sándor
gyermekeik Katalin Anna-Éva
Lujza Erzsébet GY.
Goldmann Ferenc *
Goldmann Klári
Goldstein Izsákné Raáb Berta
gyermekei Ágnes GY. Erika GY.
Greiner Ábrahámné Kosztelic Ilona
gyermekei László Ottó

* Lásd 100. old.

Miklós GY. Éva GY.
Tibor GY.

Gróf Dezső
Gróf Dezsőné
özv.Gróf Vilmosné ID.
gyermeke Julia
Grósz Endre
Grósz Endréné
gyermekük Klári
Grósz István
Grósz Istvánné
gyermekeik Éva Sarolta GY. András Pál GY.
Grósz Rezső
Grűn Albertné Teichner Margit
Hausz Simon
Hausz Simonné
gyermekeik Dezső MU. Jolán GY.
Lajos GY.
Hecht Margit
Hecht Erzsébet
özv.Heisler Mórné ID.
gyermeke Sándor MU.
özv.Heténvi Lipótné ID.
gyermeke Iván MU.
dr.Hevesi Soma
Hevesi Sománé
gyermekeik József István Béla
Josefovics Jenőné Friedmann M.

gyermekei Dávid Edit
Emánuel Lea GY.
Mózes József
Kálisch Arnoldné Beck Gizella
gyermekei Edit Lili
Kertész Dezső ID.
Kertész Dezsőné ID.
dr.Klein Imréné Steiner Ida
Klein Félixné Schnürmacher Alice
gyermeke Éva GY.
özv.Klein Jakabné
Kotler Mihály
Kotler Mihályné Spiegel Karola
gyermekeik Lili Ibolya GY.
György GY. Erzsébet GY.
Koós Ignác ID.
gyermeke Márton MU.Donnál.
Koós Mártonné
gyermekeik Katalin Andor
Dezső Béla GY. Gizella GY.
Frigyes Sándor GY.
Láng Arnoldné Izsák Helén
Lángermann Gábor
Lebovics Lajosné Rotschild Lenke
gyermeke Vilma GY.-fogadott-
Lebovits Mórné Weiler Janka
gyermekei Anikó György GY.
Alfréd GY. Richárd GY.

Lebovits Vilmos
Lebovics Vilmosné
gyermekük Jenő MU.
Lieber Salamon
Lieber Salamonné Lebovits Bella
özv.Lefkovics Adolfné
özv.Főt.Löblovics Bernátné főrabbiné ID.
Lőwi Tibor László MU? -politikai büntető
Luger Jenőné Hofstedter Sarolta
gyermekei Noémi Tibor
József Gizella Judit Gy
Lukács Rudolf ID.
özv.Lusztig Mórné Práger Berta ID.
gyermeke Mária
Lukács József
Lukács Józsefné
gyermekei Sándor és Tibor GY
Margittai Józsefné Fr nkl Malvin
gyermeke Lea GY.
özv.Mátyás Máténé ID.
gyermeke Nelli
Mihály Márkné özv. ID.
Mihály Sándor
Mihály Sándorné
Menczer Jakabné Friedman Cecilia
gyermeke Lili
dr.Molnár Jenő
fia dr.M. Pál MU.

özv.Mózes Manóné

gyermekei Judit Éva

Klári Noémi Ervin

özv.Neumann Adolfné ID.

gyermeke Rózsi

Neumanm Rezsőné Rotschild Etel

özv.Polacsek Adolfné ID.

gyermeke Teréz

Posner Istvánné Szekulesz Margit

gyermekei Alfréd GY. János Pál GY.

Reisz Lipótné Schőnfeld Ilona

gyermekei Mór GY. Hedvig GY.

Judit GY. Irén GY.

Magdolna GY. László GY.

Jenő GY. Zoltán GY.

dr.Révész István

dr.Révész Istvánné

Rosembaum Ernő

Rosenbaum Ernőné

gyermekeik Sándor MU. Imre MU.

Szerén Rózsa

Noémi

özv.Rosenfeld Jenőné

Rosnerné Vajda Magda

gyermeke Zsuzsanna GY.

özv.Rózsa Dezsőné

gyermeke Ervin

Ruder Mór ID.
Ruder Mórné ID.
Sámuel Samu
Sámuel Samuné
gyermekei Hermann MU. Amália
özv.Scher Áronné ID.
gyermekei Mór Helén
Schőnwald Lászlóné Benedek Piroska
ifj.Schwarcz Ármin
ifj.Schwarcz Árminné Spitzer Eszter
gyermekeik Magda Ervin
Lidia Ottó GY.
Schwarcz Dávid ID.
Schwarcz Dávidné ID.
Schwarcz Emilné Kálisch Eszter
gyermekei Marcel Judit
Ernő Noémi GY.
Róbert GY.
özv.Schwarcz Lajosné ID.
Schwarcz Ignác özv.Sch.Lajosné fia
Schwarcz Ignácné
gyermekeik Vilmos MU. Ervin
Márk
Schwarcz Vilmos özv.Sch.Lajosné fia
gyermekei Irén Edit
Schwarcz Vilmosné Rosenthál Hermina
Schwarcz Izidorné Izraelné Friedmann Szerén
gyermekei Edit Andor /Bumi/

Schwarcz Józsefné

id.Schwarcz László MU.Donnál

Schwarcz Lipót ID.

özv.Schwarcz Mórné ID.gyermeke Irén

Schwartz Oszkár

Schwarcz Sándorné Rotschild Hedda

Schwarcz Simon

Schwarcz Simonné

Schwarcz Viktorné Stróh Edit

gyermekei Ottó Marcel Anikó GY.

Schwitzer Arnoldné Polacsek Hermina

gyermekei Sándor Rózsa

Silberer Simon

Silberer Simonné Heisler Mária

gyermekük Judit

Főt.Snyders Jakabné Veszeli Ráchel

gyermekei Blanka Márton

Albert Eszter GY.

Szeréna GY. Hanna GY.

Helén GY. Simon GY.

Lea GY. Ignác GY.

Szidónia GY.

Somogyi László MU.Donnál

Spiegel Arthurné Lusztig Sarolta

gyermekei Valéria Magdolna

Tibor GY.

Spiegel Mihály ID.

Spiegel Mór ID.

özv.Spitzer Lajosné
Steiner Zoltán -anyja Schwarcz Vilmosné-
Steiner Zoltánné Bernáth Irén
gyermekük László GY.
Steiner Ferenc -Zoltán testvére-
Steiner Jakab -Zoltán testvére-
özv.Szabó Ábrahámné ID.
Szabolcs Dezső
Szabolcs Dezsőné
gyermekeik Julia Pál
Szabolcs Hermann
Szabolcs Hermanné
gyermekeik István József
Szabolcs Izsákné Léderer Katalin
gyermekei Lea György
Szabolcs Jakab
Szabolcs Jakabné Léderer Rózsi
gyermekük Laura
Szabolcs Józsefné Gorocz Rózsi
gyermeke Gábor GY.
Szabolcs Rudolf
Szabolcs Rudolfné Szilágyi Erzsébet
gyermekük Ida
Szabolcs Salamon ID.
Szabolcs Salamonné ID.
gyermekeik Imre MU. Ferenc MU.
Szabolcs Sándorné Deutsch Ráchel
gyernekei László MU. Anikó
Olga GY.

özv.Szekulesz Árminné ID.
Szekulesz Berta
nevelt lánya Gizella
özv.Szekulesz Mórné ID.
gyermeke Imre
özv.Szekulesz Sámuelné ID.
Szendrői Józsefné Schwarcz Helén
gyermeke Endre
Szenes Józsefné Schwarcz Olga
gyermekei Éva Vera
Teichner Illés
Teichner Illésné
Teichner Lajosné ID.
Teichner Mór ID.
Vajda Samu
Vajda Samuné Szekulesz Márta
gyermekeik Ferenc Ármin
özv.Vágó Salamonné
Virág Józsefné Teichner Julia
Virág Ferenc
Vörös Dezső
Vörös Dezsőné Bettelheim Etel
gyermekük Rózsa
Vörös György -Simon fuvaros fia- MU.
Weinberger Hermanné Ellbógen Rivka
gyermekei Mirjam Hajnal
Lili Irén
Weisz Adolfné Szabolcs Margit
gyermekei Ferenc MU. Magdolna

Weisz Béla
Weisz Béláné
gyermekei Iván Györgyi
Weisz Dávid MU.
Weisz Dávidné Ruder Anna
gyermekeik Bernát GY. Lajos GY.
Weisz Emil
Weisz Emilné
gyermekük Julianna GY.
özv.Weisz Hermanné
gyermeke Tibor
Weisz Jenőné Nagy Olga
gyermeke György
Weisz Lajosné Kurcz Gizella
özv.Weitzenfeld Mórné ID.
Werker Gyula
Werker Gyuláné Spiegel Elza

Mártirjaink névsorának emléktáblája.

Márványtáblára nekünk nem jutott, de legalább olyan maradandó számunkra az "Emléktábla". Kiskőrösön lakott még 1949-ban az azóta Izraelben elhunyt Klein Félix aki sokoldalú, különleges képességeinek birtokában a művészi táblát megrajzolta.* A deportálást, a munkaszolgálatot, tönkretett templomunkat, meggyalázott tóránkat rajzokkal illusztrálta. E rajzokkal és imákkal közrefogta a táblán mártirjaink

* lásd. 101. old.

névsorát, melyet mint jeleztük összegyüjtötte öccse Akiwa. Az emléktábla sokszorosított példánya sokunk birtokában van. Megtalálható Izraelben a Jád-vásémben is. Budapesten a Frankel zsinagógában őrizzük a Kőrösről felkerült legnagyobb másolatát. Az eredetit Akiwa Klein, 1985 november 21-én ideiglenesen beadta megőrzése végett Izraelben, a Haifa közelében lévő "Lochmé gettáot", "Gettók lázadása" kibucba, annak muzeumába.

A táblám 420 név szerepel, jelen összeállitásunk 418 nevet tartalmaz. Az eltérés okai, a táblára felkerült

- Háberfeld D-né Láng Erzsébet gyermekeivel, Endre, Gabriella, Ágnessel. Nem laktak Kőrösön a deportáláskor,
- Pápa Béláné Láng Hajnal ugyancsak elkerült szülőhelyéről,
- Krausz Jenőné Klein Margit és Ervin fia sem voltak már kőrösiek,
- Salamonovicsné Klein Edit sem Kőrösön lakott,
- Klein Klára nevű kőrösi nem volt. Valószinű ő azonos a császártöltési, később Grosz Lászlónéval.
- Ruder Sándor sem lakott Kőrösön a deportáláskor.

Tíz nevet jelentenek a felsorolt személyek. Igy tehát a tábla 410 nevet tartalmazna. Ugyanígy tévedésből lemaradt Schwarcz Józsefné, Vajda Ferenc és Ármin, Vörös György kőrösi mártirok neve, valamint az izraeli Cfátban nyugvó Lukács Géza szülei és két testvérük, (kiknek eddig sajnos nevüket nem sikerült megállapítani.) Ezzel tehát a tábla névsora nyolc fővel növekszik. Magyarázatként Klein Klára nevéhez még annyit, apja Dávid volt, lakott egy időben Kőrösön, de életben maradt és az említett Grosz László volt vadkerti lakos felesége lett. Később betegség következtében hunyt el, lányai Izraelben élnek.

Egyes mártirnevekhez megjegyzések.

Somogyi László musz. Ukrajnában partizántámadás következtében vesztette életét. Frankl Sándor ugyanott halt meg, első musz. mártirunk volt. Heténi Iván musz. szimte Kőrös határában -ismeretlen a helye- halt hősihalált az utolsó napokban. dr. Révész István és Szabolcs Jakab Bécsben haltak meg, ott temették el őket, feltehető a zsidó temetőben, Löwi Tibor politikai letartoztatottat, ismeretlen helyre hurcolták és ott ölték meg. Gróf Dezső és Mihály Sándor internáltakként kerültek ismeretlen helyre.

A történeti hűség végett törekedtünk lehetőleg mindenütt a rideg tényekre utalni, de elkerülhetetlen ilyen tragédia leírásánál az érzelem időnkénti megnyilvánulása.

EMLÉKSORAINK ZÁRSZAVA.

Amikor olvassuk 418 mártirunk nevét, emlékezetünkbe idézzük Auschwitz és a többi koncentrációs táborok borzalmait, Bór rézbányáinak poklát, a szovjet Ukrajna végtelen hómezőin agyonvert, megfagyott munkaszolgálatosaink kínszenvedését. A mi tanuink mindezekre a cservenkai téglagyári öldöklésből megszökött Szabolcs Endre, a táborokból csoda folytán visszatért Weisz Elza, Dobó Zsuzsanna és Magda.
Szegeden a muzeumnak számontartott zsinagóga előterében márványba vésve, aranybetűk hirdetik az Izraelben élő Ben Slomo -Cvi Jáir- szivet facsaró, megrázó versét

"Testvér, kit egykor elküld hozzánk egy
messze föld,
Élő testvér, ki eljössz, hogy sírunk megjelöld,
De sírunk nincs, csupán nevünk őrzi e tábla,
Testvér, mire gondolsz előtte állva.

Látod a magányos, agyontiport szivet,
Szánó tekintetet rá senki nem vetett?

Látod-e, mondd a gázban fuldokló kisdedet,
Kit féltő gonddal anyja ölében rejteget?
Látod a holt anya mellett hogy áll a gyermek
S bénuló szive a Halál szemébe dermed?

Látod-e azt, ki ásva önön sírjába néz,
A szív alél, de gépként parancsra jár a kéz ?

Látod-e azt,ki élt még,hogy rázuhant a hant,
Vergődik még de nincs út a hullák közt alant?

Látod,hogy tele volt szóval-dallal lelkünk
S még madár sem járt,hol utolsót leheltük?

A puszta templomokban árván busulva bent,
Évadján az iszonynak erről beszél a csend.

Testvér,kit egykor elküld hozzánk
egy messze föld,
Élő testvér,ki eljössz,hogy sírunk megjelöld,
De sírunk nincs,csupán nevünk őrzi e tábla,
Testvér,erre gondolj előtte állva!"

A Soá,a pusztulás fel nem mérhető tragédiáját örökítette meg b.Klein Félix szerzeménye,melyet személyesen elmondott 1949-ben támuz hó 8-án Kiskőrösön,az általa alkotott mártir-emléktábla felavatása során.

ZOCHAJR,EMLÉKEZZ!

Testvér emlékezz!
Zsidó emlékezz!!
Ál tiskách,ne feledd!
Soh'se feledd!!
Áser ószó,mit tett veled,
Ámólék sátáni fajzata,
Hitler briganti hada
Ártatlan milliók,kegyetlen gyilkosa.

Tiskách j'mini
Tidbách l'sajni l'chiki
Óchi háhárugi
Im laj ázk'réchi...

Tikkadjon el nyelvem
Száradjon el karom!
Ha mártir testvérem
Feledni akarom...

Zóchajr - emlékezz!
Kezdődött mint munkatábor.
Családodtól űzve-hajtva lettél Ukrajnába
messze-távol.
Sorsod kemény...
Üt-ver-kínoz-rabol-gyilkol,hóhérod a keretlegény
Nincsen remény...
Nincsen remény...
Életed megalázó,
Minden perced haláltvágyó.
Nem a tied kezed-lábad,
Árokpart a vetett ágyad.
Számozott rab vagy
S nem vagy szabad
Megváltó halálért könyörög minden szavad.
Refr.

Zóchajr,emlékezz az útra,
Mely átokkal van kirakva.
Áztatta zsidó könnyek végtelen patakja...
Midőn a gettóból a gyüjtőbe lettek űzve...
Majd onnan is tovább rabláncra fűzve...
S'míg Terezien-Bergen-Belsen,Dachau-Birkenau,
Majdanek-Treblinka Vernichtungs-
Lagerjeibe lettek gyüjtve.

Auschwitz halálkemencéi izzóvá lettek fűtve...
Ahol megnyílt a földi pokol...
Testvér...! Látod...?Millió mártir gáztól
gázba kergetve mint fuldokol...!
Refr.

Ál miskóvi bélélajsz - álmatlan éjszakákon
Bikásti - keresem
Esz seohávo náfsi - kiket rajongva szerettem.
Bikásti - keresem...
keresve keresem!
keresem kedvesem...
keresem gyermekem...
Keresem Apám !
Keresem Anyám!
Hol a testvér...?!
Hol a nővér...?!
Hol az a sok ártatlan zsidó vér...?!
Bikásti - keresem...
Keresem én,
Keresed te...
Keresi ő...
Keressük mindannyian...!
De jaj!!!
Laj mocoszív -
Az elárvult szív...
Hiába hív...
Ma már nem titok
Hová lettek a milliók...

Bosszut kiált Fent az Ég is,
Bosszut menydörög le!
Sistereg az ártatlan vér...
Forrongva a földbe
Erec ál t'chásze domom
Milliók átka kísérje a gyilkosokat nyomon!
Pusztuljon-vesszen Hámán minden sarja!!
Hisz'maradék Izrael vérét
Még most is akarja...!

Jiszgádál v'jiszkádás s'mé rábó
Magasztaltassék fenséges nagy Neved
Bosszuálló félelmetes I-ten
/Aki elől menekvés nincsen../
Fizess nekik...
Ezrediziglen!

Auschwitz borzalmas emléké
re írta ; a 16255 számú
"Häftling" KLEIN FÉLIX

Megölt testvéreink nevei szentek neküink! Emléküket, mártíromságukat őrizzük az idők végtelenségéig.

1986 március - 5746 ádár I.

Az emléksorok készítői
Budapest - Izrael

II.rész a következő
lapokon.

II.rész.

A MEGMENEKÜLTEK ÉS AZÓTA ELHALTAK NÉVSORA.

Mint mártirjaink névsorában,itt csak azon megmenekült és az azóta elhunyt testvéreink szerepelnek,akik Kiskőrösről kerültek munkaszolgálatra,vagy deportálásra.
A megmeneküléskor használt nevek után feltüntettük az ujonnan felvett neveket.A nevek után az első a visszatérés helye,a második az elhalt nyugvóhelye.

Fleischer Mihály	Kiskőrös	Kiskőrös
Gárdos Márton	"	"
Láng Arnold	"	Bp.Gránátos u
Goldmann Eszter	?	"
Josefovics Jenő	Bp.	"
Szabolcs József	Kiskőrös	"
Szabolcs Izsák	"	"
dr.Földes Ödön	?	Soltvadkert
Büchler Andor	Kiskőrös	Kiskumhalas
Schwarcz Hugó	Nógrádverőce	Vác
Kertész Károly	Kiskőrös	Bp.Farkasrét
Spiegel Arthur	"	"
Dávidovics Jakab	"	" k.
Dobó László		
Weitzenfeld Manci	?	Bp.Rákosk.ur
Spiegel Béla	Bp.	"

Goldstein Izsák Garai Árpád	Budapest	Bp.Rákosk.ur
Schwarcz Lászlóné Felekiné Csöngős Ibi	Kiskőrös	"
Weisz Mónáse	"	"
Virág József	Bp.	Bp.Rákosker.ur
Fenyvesi Béla	Kiskőrös	"
Grűn Albert	"	"
Grűn Albertné Scher Mórné	"	"
Szenes József	"	"
Szenes Józsefné Lőwiné	"	"
dr.Klein Imre	Kiskőrös	"
Vágó Edit Kleinné	?	"
Davidovics Sándor Dobó	Kiskőrös	"
Lebovics Lajos	"	Bp. ?
dr.Molnár Jenőné	Bp.	Bp.Rákosker.ur
Weisz Jenő	"	"
Gáncz Endre Gárdonyi	Kiskőrös	"
Goldberger Dezső György	"	Bp. ?
Mátyás Judit	?	?
dr.Szekulesz Károly	?	Bp.Rákosker.ur
Fenyvesi Jenő	Bp.	"
Révész Irén	?	"
Grósz Rezsőné	Bp.	"
Fenyvesi Jenőné	Bp.	"

Schwitzer Arnold	Kiskőrös	Bp.Rákosker.ur
Teichner Éva Mezeiné	"	"
Spiegel Béláné	Bp.	"
Fenyvesi Miklós	"	"
Rózsa Imre	"	"
Schwarcz Viktor	Bp.	IZRAEL
Schwarcz Izidor,Izrael	"	Anglia
Menczer Emil	"	Ausztrália
Galandauer József	?	USA
Somogyi István	Kiskőrös	USA
Csöngős István	Bp.	USA
Főt.Snyders Jakab	Kiskőrös	Svájc,Bázel
Schwarcz Emil	Bp.	Izrael
Schwarcz Sándor	Kiskőrös	Izrael
Schwarcz Miklós	"	"
Kálisch Arnold	"	"
Szabolcs Ernő	"	"
Szendrői József	"	"
Weisz Adolf	"	"
Heisler Klári	"	"
Szabolcs Sándor	"	"
Menczer Jakab	"	"
Weisz Lajos	"	"
Luger Jenő	"	"
Greiner Ábrahám	"	"
Klein Félix	"	"
Gáncz Izrael	"	"

Gottlieb Dávid	Bp.	Izrael
Gottlieb Fülöp /Frigyes/	Kiskörös	"
Weinberger Hermann	Bp.	"
Bettelheim Jenő	"	"
Lukács Géza	?	"
Heisler László	Izrael	"
Davidovics Izidor	"	"

A MEGMENEKÜLTEK ÉS ÉLŐ KISKŐRÖSIEK NÉVSORA.

A névsor összeállításánál azonosak a szempontok mint az előzőeknél. Érvényes az emléksorok lezárásakor 1986 március 6-án.

	Visszatérésük helye:	Lakhelyük:
Schwarcz Gizella Kellerné	Budapest	Budapest
Kertész Bella Garainé	"	"
Vajda Ferencné	"	"
Fleischer Sándor	Kiskőrös	Kiskőrös
Mihály Ilonka Lázárné	Budapest	Budapest
Spiegel Márta /Babi/ Hübserné	"	"
Fogler Imre	Kiskőrös	"
Fogler József Faludi	Izrael	"
Székely Gyula	?	"
Goldmann József	Bp.	"
Kertész Hermann	Kiskőrös	"
Fleischer László Farkas	?	"
Fleischer Márton Farkas	?	"
Fleischer Imre Farkas	?	"
Lángerman Gáborné Spiegel Arthurné	Kiskőrös	"
Lángerman Éva Kertész Károlyné	"	"

Lángerman Vera	Kiskőrös	Budapest
Bergl Lajos Bakonyi	"	"
Weisz Elza Horovitz Lászlóné	"	"
Dobó Zsuzsanna Nagy Sándorné	"	"
Dobó Magda Gárdonyiné	"	"
Gáncz Regima Sebőkné	"	"
Gáncz Peri Fridmanné	"	"
Teichner Ármin Timár Endre	"	"
Lőwi Judit Kövesdné	Bp.	"
Vörös Lajos	"	"
Vörös Rózsi Dénesné	"	"
Lukács Rózsi Polacsekné	"	"
Blum István	?	"
Láng Lonci	?	
Láng Rózsa Haárné	?	Budapest
Láng Judit Képesné	?	"
Schwarcz László ifj. Sólyom	Kiskőrös	Budapest
Schwarcz Ferenc Sólyom	"	Kecskemét

Bettelheim Rózsi	?	Szeged
Schwarcz Irén Fridrichné	"	Vecsés
Bernáth László	Kiskőrös	Ausztria /Bécs
Lebovics Mór	"	Svájc
Weisz René Lebovicsné	"	"
Kotler Aliz ?	Svédorsz.	Svédo.Malmő
Székely Gyuláné dr.Kleinné	Kiskőrös	Ausztrália
Székely Ágnes	"	"
Székely Vera	"	"
Schwarcz Olga Weisz Nétiné	Bp.	Anglia
Schwarcz Vera	Kiskőrös	USA?Izrael?
Fleischer Miklós	"	USA
Hetényi Manci Fleischerné	"	"
Szabolcs Endre	"	"
Sámuel Berta Méth Dezsőné	"	"
Mátyás Ilona ?	?	"
Josefovics Éva ?	?	"
Lukács Jenő	?	"
Somogyi Bandi	?	"
Somogyi Imre	?	"
Werker Iván	Bp.	Izrael,Jeruzs.
Berkovics Majsi	Izrael	USA.

Szendrői Miklós Mordecháj Schóri	Izrael	Izrael
Sámuel Izidor	"	"
Grósz Judit Szolnàr	Bp.	"
Gottlieb Károly	"	"
Heisler Panni Weisz Adolfné	Kiskörös	"
Szabolcs Lili Gálet	"	"
Schönwald László	Bp.	"
Reisz Lipót	"	"
Bergl Sándor	Kiskörös	"
Schwarcz József	"	"
Klein Aurél /Akiwa/	"	"
Gáncz Izraelné Berkovics Helén	"	"
Rosenbaum Miklós	"	"
Schwarcz Endre	"	"
Kálisch Mór /Muri/ Kálmán Miklós	"	"
Weisz Károly	"	"
Hausz Ernő /Chájim/	"	"
Margittai Jòzsef	?	Kanada

AZ EMLÉKSOROK ADATAINAK GYÜJTŐI, NEVÜK, CÍMÜK.

Az adatok származnak az Izraelben lakó Kőignétől, Gottlieb Frigyesnétől, Kálisch Muritól, Schwarcz Endrétől, Szendrői Miklóstól, Rosenbaum Miklós -Majsi- -tól valamint dr. Hecht Ábrahámtól. Az adatokat bővítette és rendszerbefoglalva, sőt gépelésre készen leírta, az összeegyeztetéseket végezte Klein Aurél - Akiwa Klein, Petách Tikwa, rechov Arlozoroff 2 szám alatti lakos./Code 49405, tel. 9223033./
Budapesten adatokat adott Bakonyi Lajos, Farkas -Fleischer Imre -, Kertészné Langerman Éva, Nagyné Dobó Zsuzsanna, Hübserné Spiegel Babi -Márta-, Lázárné Mihály Ilonka és a Kecskeméten lakó Sólyom Ferenc. Egyeztette, rendszerezte és gépelte Sólyom László, Budapest, V. Vadász utca 30 szám alatti lakos./Postai irányítószám -code- 1054, tel. 116-131./
Az I. részben, a 63, 64, 65 valamint a II. részben a 100.- 101.
lapokon felsorolt fényképek, negatívok, fénymásolatok, imaszövegek, régi iratok szinte párhuzamosan megtalálhatók Izraelben Akiwa Kleinnél, Budapesten Sólyom Lászlónál. Némely iratok dr. Ábrahám Hechtnél vannak, mint pld. a volt szilasbalhási rabbi Mose Chájim Hecht zcl. hagyatékai.

sbitések és kiegészitések mindkét részhez:

- Az I.rész,1.lap,4.sorvégére; ..... a német náci gyilkosok,a budapesti és vidéki nyilas pribékek és magyar cinkosaik.....
- Az I.rész,8.lap 18.sora után;B.Grosz Lajos műve "A halasi zsidóság multja" jegyzete szerint az első zsidó megjelenése Halason 1744-ben történt.
- Az I.rész,15.lap végére; Mint ahogy idegenből jöttek jesívába Kiskőrösre,tőlünk is állandóan,általában 8-10 talmudista tanult távoli jesívákban,ahol a legtöbbjük kivált vagy szorgalmával,vagy tudásával,magaviseletével.Különösen kiválóak voltak a két Rosenbaum fiu. Az idősebbik Mordecháj,Sándor Galántán,a fiatalabb Jicchák,Imre Sopronban volt a legjobb tanuló /rajs jesíve/.Bernáth Endre - Bandi,Majse Cvi kitűnt a pápai jesíván szorgalmával és egyéb jó tulajdonságaival.Mindhárman mártirjaink.
- Az I.rész,19.lap,12 sorban;található a járceit szó.A jáhrzeit -évforduló ideje- továbbiakban elírás vagy szokás folytán sokszor"h" nélkül jelentkezik.Jórceitnek is nevezték nálunk sokan e napot.
- Az I.rész,27.lap 2-ik sora után; Mátyás Máté vidéken volt metsző, de mint nyugdijas Kiskörösön lakott.

-Az I.rész,28.lap,20 sorhoz; B.TanitÓnk Schwarcz Izidor Izrael már Angliában lakott,amikor onnan látogatóban Pesten felkereste a Desseffy utcai templomunkat.

-Az I.rész,31.lap,15 sorhoz; B.Klein Jakab házában is volt állandó szüke,fából,csigával működött tetejének a kinyitása.A harmadik állandó épitésü szüke az öreg rabbi-házban volt.

- Az I.rész,36.lap,7 sora után; Klein Akiwa nővére* családjával együtt Pesten vészelte át a vészkorszak utolsó éveit,megmenekültek és ők mentették meg K.Akiwát is.(*Friedné, Hajnal)

-Az I.rész,39.lap,9 sora után; A 30-as években alijázottak közül Berkovics Majse gyémántcsiszoló volt.Szilánktól elvesztette egyik szeme világát,1957 körül Amerikába vándorolt.Egy lánya él Petách Tikván.Sámuel Izidor 1940.III.1946.VI.-ig az angol hadseregben szolgált.Harcolt a német és olasz fasiszta csapatok ellen.Utóbbiak ellen,az afrikai fronton részt vett Tobruk elfoglalásában Görög és krétai frontokon német ejtőernyősök elleni bevetésben vett részt.1942-ben a híres 8-ik hadseregben felszabadították Líbiát és Tripoliban kimentettek többezer zsidót az ottani koncentrációstáborból,ahol megsemmisitésükre készem álltak.1944-ben áthelyezték a 9-ik hadseregbe felszabadítani a Balkánt.Öt kitüntetéssel szerelt le.Davidovics Izidor szintén szolgált az országban az angol hadseregben.

- Az I.rész,40.lap 3-ik sora után: Gépesített máceszgyár,sütőde üzemelt nálunk.Tulajdomosa Szekulesz Samu,majd fia Szabolcs Izsák voltak, Józseffel együtt.A gépeket járgány segítségével lovakkal üzemeltették,később villanyerő hajtotta a gépeket.Csak erev pészáchkor,a smiremácesz készítésénél,még a járgány idején embererővel jártak a gépek.Már kb.három hónappal az ünnep előtt dolgozott a gyár,mert a környéket is ellátta mácesszel.Még Dunapentelére is jutott belőle.
- Az I.rész,40.lap 27-ik sora után: Az 1919-20-as években a kommün alatti magatartása miatt Schwarcz Ferenc,a kom.tanács.vezetős.tagja - Moszkvába menekült.Testvére Andor 15 évi börtönbüntetést kapott a fehér terroristáktól 1923 táján.Kiszabadulása után Kőrös környékén gazdálkodott.
- Az I.rész,42.lap,22.sor után:B.Schwarcz Móric adakozásából jutott Jeruzsálembe is,a Méá Seárim-ban lévő un."magyar házak"-ba.Két házat ő ajándékozott.Márványtábla örökíti meg nevét mind a mai napig,áldott emlékét nem felejtik el.Még egy ház pedig,Sándor fia ajándéka. Nagy családja - Sch.Móricé- előljárt az adakozás terén,de Oszkár fia tevékenysége bámulatos.Az Anschluss után ő szervezte meg az egész országra szólóan a 15 dkg.-os szeretet-csomagok küldését.-E sorok összeállítójának b.Edesapja

Sch.Ármin volt egyike,aki Sch.Oszkár általi névsorok alapján a csomagokat szétküldte a megadott címekre. B.Sch.Oszkár megszerezte a rászorulók névsorát és ezzel rengeteg embert mentett az éhhaláltól.Lassan eladogatta ezért egész vagyonát.Az országba minden raus chaudeskor - ujhold napján - lista alapján küldött szét pénzeket rászorulóknak.Tevékenységéért korábban internálták mint a többieket.Még akkor volt annyi pénz a birtokában,melynek segítségével menekülhetett volna.Nem magáról gondoskodott,hanem Simon - Simi- öccsének átadta a listákat és pénzt,hogy ameddig csak tud,ő gondoskodjon a rászolulókról.Szegény Oszkár sem tért vissza a poklokból.

- Az I.rész,43.lap,18 sora:1940-ben a Sch.Móricféle ház udvarán ill.udvarában állitották fel a hirhedt 44-es hadkiegészítőt.Az egész országból ide vonultatták be a rendszernek gyanus egyéneket.Ezek közé tartozott a 98. lapom szereplő Schwarcz Andor is.A behívottakat Ukrajnába vitték a frontra,onnan kevesen jöttek vissza közülük.
- Az I.rész,44.lap,8.sorához: B.Sch.Oszkár is valószinű Garanyba,az ottani internálótáborba került.Ide hurcolták a felsoroltakon kivül b. Teichmer Illést is.
- Az I.rész,45.lap,6 sor után: Az 1927-esek voltak az utolsó korosztálybeliek,akiket musz.-ra be-

hívtak.Ide tartozott Weisz Károly és Teichner Ármin is.

- Az I.rész,45.lap 17-ik sora után:A fasiszta hatóságok rendeletére a Zsidó Tanács létrejöttével történtek a lakások kijelölése és az összeköltöztetés.A tanács elnöke b.Schwarcz Vilmos volt.
- Az I.rész,46.lap,18 sor után:1944 november 2-án tértek vissza az első zsidó fiúk Kőrösre, a felsoroltakon kivül az első négyben benne volt Szabolcs Endre is.
- Az I.rész,49.lap,15 sor után:Még egy tóráról tudunk.B.Schwarcz Móric tóráját fia b.Sándor vitte ki Izraelbe.A TÁLMéj MÖNÁSE templomban van elhelyezve .Egy fekete prajcheszt is kivittek,azt b.Sándor fia Endre őrzi,ünnepi mázkir során felteszik azt a lakásuk közelében lévő SZÁNZI templomban.
- Az I.rész,59.lap,alulról 2-ik sora fölé: 1949-ben mártirjaink Jahrzeit napján Tamuz hó 8-án szlicheszt mondtunk Kiskőrösön.Böjtöt tartottunk és a mincheután ill.az ima alatt a Tórából felolvasták a "Weichál" szakaszt.Mázkir követte ezt,az összes mártirok nevének felolvasásával,a névsort Akiwa Klein állította össze héber és magyar nevekkel.Ima után az akkor még megvolt tanácsterembe vonultunk a vidékről megjelent testvérekkel együtt és ott lelepleztük a b.Klein Félix által rajzolt emlék-

táblát.B.Szabolcs József mondott gyászbeszédet és Klein Félix elszavalta Auschwitz borzalmas emlékére írott versét,"ZOCHAJR ; EMLÉKEZZ".A vers később Izraelben megjelent egy magyarul írott ujságban.Ezt követő években.....* 2.82.old.

- Az I.rész,60.lap,utolsó sorához; Budapesten hosszú évek óta mártirjaink utáni jáhrceit napját támuz hó 8-án tartjuk meg.Előtte való este,támuz hó 7-én gyujtjuk meg az emlékmécsest. A közösség ázkáráját lehetőleg úgy szervezzük, hogy a támuz 8 előtti vagy utáni vasárnap jövünk össze és megtartjuk megemlékezésünk a már leírtak szerint.Ezért szerepel a támuz 7 ill. 8 az idézett lapon.Az idén,1986-ban az ázkára napja polgári idősz.szerint - a közös ázkára, nem pedig a jáhrceit- julius 13-án du.15 órakor kezdődik.
- Az I.rész,61.lap 5-ik sora után; A templom neve és.címe; "Yessodei Hatorah and Yesiva of Chug Chatam Sofer,27 Admore of Gur str.P.O.B. 432.Bnei Brak,tel.785-867." Magyarul; Jeszodé Hátóra=A Tóra Alapjai,Chászám Szófér köre". Templom és Talmud Tóra,a fenti cím alatt.
- Az I.rész,65.lap 27-ik sora után;Mellékletek;
-R.Snydershalála után Izraelben a slosim leteltével megemlékezés volt.a beszpedet Smüél Eliézer Stern tartotta.Beszéde megvan irásban.
-Az 1913 december 15-én kelt orth.hitközségi

alapszabály.

-A Klein Félix készítette mártirok táblájának,az általa készített járceittáblámak és a Kistemplom szürke márványtáblájának fényképei.Utóbbiról az egyik a Frankel templom falára történt felszerelés után készült.

-A Purimra készült "Az Esz" lap 1929,1931-es számainak fotókópiái.

- Az I.rész,65.lap,alulról a második sor elé; Kl. Akiwa birtokában van Petách Tikván b.Édesanyjának a mártirhalált halt b.Klein Jakabnénak egy sajátkezűleg irott,az 1918/19 években kelt naplója.Megpróbáltatásairól ad számot benne az Édesanya.A naplót héberre fordittatva és sokszorositva megjelentette fia. Maradandó emlék ez is a multból.

- Az I.rész,69.lap 23-ik sorához; Auschwitzból a Münchentől délnyugatra fekvő Landsberg közelébe Kauferingbe kerültek munkára Goldmann Ferenc,Szabolcs Hermann és az 1927-es születésű István nevű fia,Szendrői Endre -Bubi- és Weisz Károly.Csak Weisz Károly menekült meg a felsoroltakból.Elmondta,hogy társai betegségben és éhség következtében haltak meg.Mindannyian az elhaltak Kauferimgben nyugszanak tömegsírban. Ő maga is részt vett eltemetésükben.

- Az I.rész,78.lap 24 sorához; Az eredeti -b. Klein Félix által rajzolt ill.festett - tábla mérete 120 x 140 cm.

Névsor a kiskörösi lakossàg foglalkozàsa szerint, fòleg a 1930-44 èvekben.

I, Vallàsi funkcionàrusok:

1, Förabbik: Löblovits Bernàt, Snyders Jakab

2, Hittanitòk: Josefovits Jenő, Lebovits Izrael, Schwartz Izidor

3, Metszők és kàntorok: Fogler Gusztàv, Fränkel S. Itzkowits ben-Zion, Ligeti Elsik, Luger Salamon, Màtyàs Màté, Weinberger Hermann.

4, Templomgondnok és kaszirozók: Pollatschek Adolf, Reisz Lipót, Schwitzer Arnold.

II. Gazdàlkodòk:

Fleischer Vilmos és Fiai, Grosz Testv.: Endre és Istvàn, Klein Jakab és fiai Félix és Aurél, Làng Arnold, Rotschild Antal, Schwartz Andor (okl.gazdàsz) Schwartz Móric és Fiai, Sàndor (fiai Miklós és Endre) Oszkàr, Hugó és Simon, Schwartz József, Schwartz Vilmos, Somogyi Test. Fenyvesi Testv. Szabolcs Dezső, Szabolcs Salamon és Fiai

III. Intellektuelek:

1, Bankigazgató: Csöngös Ferencz

2, Orvosok: Dr.Pràger Ignàcz, Dr. Révész Istvàn

3, Rabb.szem.hallgató: Hevesi Jòzsef és végzett: Dr. Scheer Tibor

4, Tanitòk: Goldstein Izsò, Menczer Jakab, Scheer Àron

5, Ügyvédek: Dr. Csöngös Antal, Dr. Földes Ödön,
Dr. Hevesi Soma, Dr. Klein Imre,
Dr. Molnàr Jenö és Fia Pàl

6, Zongoratanàrnö: Büchler Lenke

IV. Iparosok"

1, Asztalos: Gánz Hermann, Lebovits Lajos

2, Borkezelö: Schwartz Dàvid, Schwartz Ignàc,
Spiegel Mihàly, Spiegel Mór

3, Cimfestö: Silberer Simon

4, Fuvarozók: Szabolcs Hermann, Izsák, Teichner I.

5, Cipészek: Fischer Jenő, Meisler Mór és fia
Sàndor, Schmitzer Arnold

6, Kàrpitos: Gánz Israel

7, Kefekötök: Kertész Dezső és Fiai Hermann és
Károly

8, Optikus: Lebovits Mór

9, Órás: Sugàr Vilmos

10, Pékek: Davidovits és Fiai Sàndor, Jakab és
Izidor

11, Sirkőfaragók: Goldmann Mór és Fia Ferenc

12, Szabók: Beck Ferenc, Bettelheim Dezsö, Breuer
Mátyás, Kotler Mihàly, Rózsa Dezső,
Teichner Mór, Werker Gyula

13, Szobafestők: Lukàcs Rudolf, Vörös Dezsö

14, Szücsök: Réh N. Spiegel Arthur

15, Vendéglő és kocsma: Rotschild Antal, Samuel Samu

16, Varrónők: Szekulesz Berta és f. lányai Margit
(Posnerné) és Gizi

V, Kereskedök, ügynökök és utazök

1, Baromfikereskedő: Fogel Jakabné

2, Borkereskedök: Büchler Andor, Bernàth Adolf, Fenyvesi test. Béla,Jenő, Miklos, Frőnkel József, Gròf Dezsö, Hausz Simon, Kàlisch Arnold (borpàrolò és szeszfözde)Klein Jakab és cs. Mihàly Màrk és Sàndor, Mòzes Manò(keczel) Rosenbaum Ernő, Rosenfeld Jenö, Sàmuel Samu id.Schwartz Àrmin és fia Làszlò, Schwartz Lipot, Schwartz Emil, Schwartz Vilmos, Somogyi test.: Endre, Làszlò, Istvàn, Imre, Steiner test.: Jakab, Zoltàn, Ferencz, Teichner Lajos

3, Bőrkereskedök: Dobò Jenő, Fogler Emànuel

4, Cserépkereskedök: Berger Mòr és Fia Ödön, Koos Ignàc és fia Màrton

5, Csemegeker: ifj. Schwartz Àrmin, Spiegel Béla Weisz Béla, Vajda Samu(bodega)LukàcsN.(fagyl.)

6, Drogéria: Szenes Jozsef

7, Fatelep: Heténvi Lipot, Làng Arnold,Schwartz Vikt

8, Füszeres: Bergl Mihàly, Frankl Jozsefné és Fia Sàndor, Frenkel Jozsef, Goldberger Adolf és Fia Mòr, Goldberger Dezső, Greiner Àbrahàm Klein Jakab(angro)Lusztig Mòrné, Rotschild Antal, Spitzer Lajosné, Szekulesz Mòr,Szendrői József(angro)Weisz Hermann és fiai Emil,Tibor

9, Gabona nagyk.: Heisler Àrpàd és Ny. Löwy N. Szabolcs Dezsö, Szekulesz Làszlò(gab.és liszt)

1o, Ital: Szekulesz Àrminné

11,Kalap és sapkakereskedő: Spiegel Arthur

12,Katonai lòszallitò: Schwartz Mòr

13,Konfekcio és ruhaszabòsàg: Szabolcs Salamon és fiai: Sàndor, Lajos és Endre

14,Mészkereskedö: Bernàth Adolf és Rosenthal Manò

15, Mészàrszékek: Fleischer Vilmos és Fiai, Miklos, Làszlò, Endre, Imre, Mihàly és Sàndor, Fleischer Pàl és Fiai: Imre, Endre, Miklòs, Viràg Jozsef és Ferenc

16, Nyersbőr: Weitzenfeld Mòr, Vörös Simon

17, Ócskavas: Bleier Lipot

18, Papiràru: Szabolcs Jakab és Rudolf, Szabolcs József(Solvadkert)

19, Röfös és röv.àru: Ádler Sandor, Österreicher Samu és Fia Jòzsef, Gàrdos Màrton, G.ttlieb Dàvid, Grosz Rezsö, Grün Albert, Lebovits Vilmos és Fia Mòr, Naumann Adolf(utazò) Weisz Testvérek; Emil és Jenő, Szabo Àbrahàmné

20, Tüzifa és szén: Weisz Adolf

21, Tojàskereskedö: Galandauer Jozsef,Margittay Jozs.

22, Tollkereskedö: Gancz Hugo és Salamon, Ruder Mòr

23, Tejcsarnok:Gròf Vilmos

24, Vasàruk. Grosz Adolf és Fiai:Endre, Istvàn Làngermann Gàbor

25, Vàsàri àrus: Lieber Salamon, Lukàcs Jòzsef

VI,. <u>Tisztviselök:</u> G,ttlieb Frigyes, Kàlisch Arnold, Luger Jenö, Scheer Helén,Weisz Dàvid,Weisz Lajos, Schönwald Làszlò(bizt.ügynök)

VII, Üzemtulajdonos,Gyàr,Nyomda:

1, Ecetgyàr: G,,lieb Sàndor és Dàvid, Kornitzer Géza, Pook Samu

2, Malom: G,tlieb Ignácz és Fiai, Làng Arnold(Fegyvernek) Székely test.:Gyula és Jànos

3, Mozitulajdonos: Szabolcs Jòzsef

4, Nyomda: Kàlisch Ignàcz, Szabolcs Test.:Jakab és Rudolf

5, Pàszkagyàr: Szekulesz Samuel és Fia Izsàk

6, Szikvizgyàr: Szabolcs Izsàk, Vàgó Salamon

VIII, Magànzòk és ism. fogl. Berger(Szekulesz vö) Bloch Vilmos, Ellbogené(Weinberger Hermann anyosa) Hecht Margit és Erzsébet, Gáncz Séligné, Lefkovits Adolf

---

Megjegyzés:

1, Az "OMKE"(Orszàgos Magyar kereskedöl) jàràsi elnöke: Szendröi Jòzsef volt, vezetöségi tag: Grosz Endre.

2, A község virilistài(20 legnagyobb adòfizetö) közül kb. 6-an zsidàk voltak.

3, A fenti névsorban, foglalkozàs szerinti névsorban, akinek több foglalkozàsa volt, minden egyes foglalkozàsi àgnàl megjegyezve.

Sokgyermekes Családok(4-en felüli)

Snyders Jakab Förabb.11 gy.elsö házasságbol és 5 a másodikbol

Schwartz Moric: 8* az elsö házasságbol,másodikból két nevelt gy. harmadikból 6 gyerek(2 fiatalon elhunyt)

Reisz Lipot: elsö házasságból 8,másodikbol 4 plusz 2 nevelt gyerek, 1 fogadott ebből

Gottlieb Ignácz: 15 gy. (5 fiatalon elhunyt)

Szabolcs Salamon: 11 gy. (3 fiatalon elhunyt)

Goldmann Mór: 9 gy.

Bernáth Adolf: 8 gy.

Rosenthál Manó: 8 gy.

Rotschild Antal: 6 gy. elsö házasságból, másodikból 2 nevelt gyerek

Goldberger Adolf: 7 gy.

Greiner Abrahám: 6 elsö házass.ból, 2 a másodikbol

Somogyi József: 6 gy.

Josefovits Jenő: 6 gy.

Rosenbaum Ernő: 6 gy.

Fleischer Vilmos: 6 gy.

ifj. Schwartz Ármin: 6 gy.

Schwartz Emil; elsö házasságból 5 gy., másodikból 1

Davidovits Samu: 5 gy.

Klein Jakab: 5 gy.

Koos Marton: 5 gy.

Láng Arnold: 5 gy.

Ruder Morné: elsö házasságból(Friedmann) 2,másodikból 3

Kálisch Arnold: 5 gy.(2 fiatalon elhunyt)

המודיע יום ו' כג אייר תשמ"ד

יצחק צבי מרגלית

הגה"צ רבי יעקב סנידרס זצוק"ל

(שלושים לפטירתו)

ביום כ"ד בניסן השתא, נותקו לפתע קשרי הידידות ההדוקה בין כותב השורות הללו לבין הרב הגאון רבי יעקב סנידרס זצ"ל רבה של "קהל עדת ישורון" בבזל ומגדולי ישראל בדורנו, כאשר נפטר פתאומית במיתת נשיקה ועלה לגנזי מרומים.

במשך 23 שנה היתה לי הזכות להיות יחד, לפחות פעם בשבוע, עם מורה הדרך הגדול של "השיטה ההונגרית", המורה הותיק והנכבד. זאת מלבד השיעורים הסדירים שהשמיע בפני הקהל הרחב, שזכיתי להשתתף בהם.

בפגישותינו השבועיות הרצופות צעלים, ובאוהעל אצל שאירו הג"ר יואל סגל פעלנער ובוויצען אצל הגאון בעל מעשי למלך, זכר צדיקים לברכה, ואצל כל רבותיו נחשב לתלמיד חביב ומיוחד.

בשנת תפר"ח נשא את זוגתו הראשונה מ' רחל ע"ה הי"ד בתו של הג"ר דוד וועסעלי זצ"ל דומו"ץ בק"ק עיר ואם בישראל פרשבורג המעטירה ושם ישב על שולחן חותנו כעשר שנים, בהן למד ולימד והרביץ תורה ברבים, בעיקר בבהמ"ד צעירי אגודת ישראל. כן שימש את חותנו וגדולי הרבנים בפרשבורג, ובראשם הגאון בעל דעת סופר זצ"ל.

משם נקרא לשמש ברבנות של קהילת קישקורוש וכיהן שם כשבע שנים עד שנת תש"ד כאשר נכבשה העיר ע"י הצוררים ימח"ש שהובילוהו למחנות עבודה באוסטריה. הוא עבר שם כתיב ולשון בתנ"ך, תלמוד ומדרשי חז"ל. נוסף ללמדנותו הרבה, היתה לו בקיאות נרחבת במנהגי ישראל השונים ועל ייסודם ההלכתי, והודות לכך ידע למצוא פתרונות לבעיות שונות המתעוררות כתוצאה מההתקדמות המתמידה באורח החיים ובחידושים הטכניים המתמידים. לסיכומו של דבר היה האדם השלם וידיעותיו היו מושלמות בכל השטחים, בנוסף ליראתו הקודמת לחכמתו.

אנסה לשרטט להלן קוים אחדים על תולדות חייו, מקור מחצבתו ושורשיו ועל הפעולות המרשימות של אישיות גדולה זו.

מקור מחצבתו

אבי אביו היה הרב יעקב זצ"ל בן למשפחה ותיקה ומיוחסת באמסטרדם. יצא ללמוד בנעוריו לשוואבאך ואח"כ לווירצבורג אצל הגאון ר' יצחק דוב הלוי במברגר זצ"ל ומשם נסע לפרעסבורג. שמה למד מתוך הדחק אצל בעל כתב סופר ששידכו עם בתו של הר"ר אשר שיק ז"ל אחיו של הגאון מהר"ם שיק זצוק"ל ומגזע רבינו בעל תוספות יום טוב זי"ע ולמעלה בקודש. אח"כ כיהן פאר בק"ק יעדגן ומגנדורף. לאחר מכן נתקבל לרבה הראשון של הקהילה האורטודוקסית בראאב, שם ניהל את עדתו והרביץ תורה בישיבתו עד יום פטירתו ביום ה' מנחם אב תרס"ד.

בנו הרב בן ציון זצ"ל הי"ד היה מתלמידיו של אביו הקדוש ושל בעל שבט סופר זצ"ל. נשא לאשה את הרבנית מ. רבקה ע"ה הי"ד בתו של הגה"צ ר' דוד פרידמאן זצ"ל אב"ד ור"מ דק"ק צעלים, מי שהיה חתנו של הגאון המפורסם ר' מנחם כ"ץ פראסניץ זצ"ל אב"ד ור"מ בק"ק צעלים, מגדולי תלמידי רבן של ישראל מרן החתם סופר זי"ע ולמעלה בקודש מצאצאי השר רבי שמשון וורטהיימר מווינה זצ"ל מגזע רש"י.

מילא מקום אביו משנת פטירתו עד שעלה בסערה השמימה בקרון הרכבת שהסיע אותו עם בני קהילתו למחנות ההשמדה בתוך שנות השואה האיומה ביום המר והנמהר כ"ו סיון תש"ד.

נולד לאביו ביום ד' אדר שני תרס"ה ונקרא על שם אבי אביו שנסתלק חדשים מספר לפני כן. המוהל שלו היה אבי אמו רבה של צעלים שנפטר בשנת תרס"ו. למד בנעוריו אצל אביו הקדוש וגם הרחיק ללמוד אצל הג"ר יוסף אלימלך כהנא בק"ק

שבעה מדורי גיהנם וגם איבד את זוגתו ואחד עשר ילדיו שעלתה נשמתם בסערה השמימה בתאי הגזים, ה' ינקום דמם.

ובכל זאת שמך לא שכחנו!

לאחר השחרור כיהן תקופה קצרה ברבנות של קומץ השרידים במקום אבותיו בראאב ושם בנה את ביתו מחדש עם זוגתו הרבנית תבלח"ט, ממשפחת הגה"ק ר' הלל ליכטנשטיין זצ"ל מקולומייא. היה מראשוני הרבנים לעשות כן לאחר השואה. משם נתמנה לדיין בבית דין צדק של הקהילה החרדית בבודפסט יחד עם הג"ר ישראל וועלץ זצ"ל והג"ר חנניה דוב כהן זצ"ל. בשנת תש"ח נקרא לכהן פאר בק"ק עדת ישורון בבזל אשר בשווייץ. שם ניהל והדריך ולימד את צאן מרעיתו על מבועי התורה והיראה בנועם ורוך כשלושים ושש שנים עדי נקרא אל על ועלתה נשמתו הטהורה השמימה ביום המר כ"ד ניסן בהשאירו חלל ריק לעדתו ולמשפחתו בפרט וליהדות החרדית בכללה.

זכה להעמיד דור ישרים יבורך לראות בנים ובני בנים ההולכים בדרך התורה והמסורה. שני בניו, הרב בן ציון שליט"א ר"מ בישיבת "אור התלמוד" כסט. לואיס שבצרפת ואחיו רבי אשר דוד שליט"א שו"ב דמתא בזל ומגיד שיעור דף היומי בעיר. שניהם מגלים פעילות רבה ומבורכת למען הכלל כולו. השאיר גם שלושה חתנים שגרים בלונדון, הרב אברהם יהושע ארלנגר שליט"א, מגיד שיעור בת"ת "פרדס", רבי שמעון הירשלר שליט"א, עוסק בצרכי ציבור ורודף צדקה וחסד, ורבי יום טוב ליפמאן ראקאוו שליט"א ר"מ בישיבה דחסידי בעלזא. כולם ממשיכים דרכו ברוח שראו בבית חותנם זצ"ל בבזל.

מדרכיו וסגולותיו

היה דבוק לקונו בכל עת, בהדגישו הרבה פעמים בין השיחים, שמשתדל לקיים את "שויתי ה' לנגדי תמיד" בכל אופן וזמן, כי ליתּ אתר פנוי מיניה.

דמותו והנהגותיו של אבי הקדוש בפרט ושל שאר אבותיו ורבותיו עמדו תמיד לנגד עיניו בהנהגותיו אף הוא, הוא ניצל במלואם את זמנו ועתותיו, מבלי לבטלם כלל על דברים של מה בכך. והרבה פעמים בזמן שאי אפשר היה לעיין בספר, כשראי נוהו ממלמל לעצמו דברים של קדושה, תהילים או משניות, כנראה. אף מאוחר בלילות, בשעה שלא היה מופרע מהסובבים אותו, היה קם ולומד במשך שעות ארוכות.

היו לו ידיעות בהרבה מקצועות התורה וזה עזר לו לשוחח בקלות ובשטף עם אנשים מכל שכבות העם ומכל הזרמים.

הוא עסק הרבה גם בפנימיות התורה וגם זאת עשה בהצנע ובסתר, ורק שמץ ממנו נתגלה בשיחותיו ודרשותיו והנהגותיו. תפלתו ועבודתו היו ברגש ובכוונה עמוקה ופנימית והשתדל מאד להסתירה מעין רואים.

כל ימי חייו היו שיר ותודה לחיי העולמים על כל נשימה ונשימה, גם במצבים הכי קשים, מעולם לא התרעם ואף חיזק ואימץ ברכים כושלות של אנשים שהיו בצער וכל זאת בגודל אמונתו התמימה ברבון העולמים כי מאתו לא תצא הרעות. התאים את מהלכיו במגעיו ושיגיו עם אנשים לפי רוחו של כל אחד ואחד, בקטן כגדול, בנועם וברוך, דיבור טוב ומרגיע ומעודד היה לו לכל מי שבא אתו בדברים.

מאידך בהנהגתו בענייני הציבור, בדבר שלדעתו היה נגד דרך התורה, היה תקיף. אבל גם זאת לא עשה ברעש ובקולי קולות אלא בנועם, וכמאמר חז"ל דברי חכמים בנחת נשמעים. השתתף אישית בפועל בענייני הכלל בהופיעו באסיפות רבות ושונות לחיזוק התורה והיהדות. בנעוריו אף השתתף בכנסיה הגדולה השניה, ושימש כיו"ר אגודת ישראל בשווייץ ואף בימיו האחרונים שלא היה בקו הבריאות היה ער לכל המתרחש באגודת ישראל ובחיים הציבוריים של כלל ישראל. ושימש כל השנים כחבר במועצת חכמי התורה של אגו"י באירופה.

היה דייקן מאד בכל מוצא שפתיו וכל מלה שיכולה היתה להילוות לה משמעות שעלולה להביא אי־נעימות למישהו, לא גרס ואף הקפיד על־כאומרים כן. גם בעובדות וסיפורים שסיפר, דקדק ושקל כל דבר במאזני צדק.

תמיד לימד זכות על כל בריה ומרגלא בפומיה מאמרם ז"ל ודילוגו עלי אהבה, ולגלוגי עלי אהבה.

שעות רבות הקדיש באימוץ וחיזוק לבבות נשברים של כל מר נפש, גם הרנין לב אלמנות, ואף השתדל בסיוע חומרי בפועל בהקלת עולם.

נלקח מאתנו שכוב על מטתו בשלוה, וכאילו הוא עוד בחיים ורק נרדם לשעה קלה. האסון קרה בקדרותא דצפרא, ביום הספירה של מידת "גבורה שבגבורה" בתחילת שנות הגבורה שלו. התגבר על כל מיני עיכובים ומניעות, והודות לכך זכה לנוח בשלום על משכבו עוד באותו יום של פטירתו לפני צאת הכוכבים, במקום מכובד בבית החיים דקהלת באזעל, במעמד הרבה רבנים ואישי ציבור שהגיעו מקרוב ומרחוק ואף מעבר לים, ובמעמד מאות עמך בית ישראל — דבר נדיר במדינתנו — ובזה נסתם הגולל על אחד משיירי כנסת הגדולה מדורות עברו של יהדות הונגריה המפוארה בפרט ושל היהדות החרדית בכללה.

בע"ה

יעקב סניידערס
אבד"ק
קיש קערעש תע"א והגליל

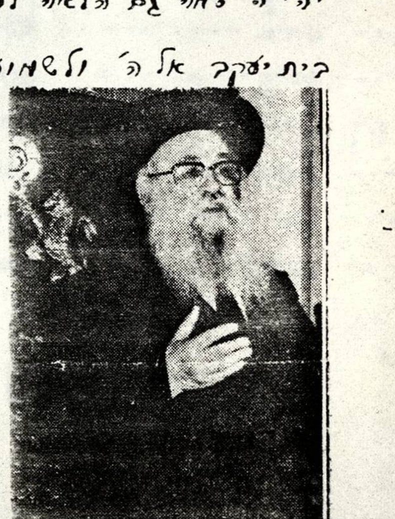
יום א' לס' פינחס תשל"ג לפ"ק

העלמה המהוללה רחל לאה אדלער תחי' שמשה פה בקרב קהלתנו הקדושה קישקארעש תע"א משך שלש שנים בתור גננת ומורה לבית יעקב. בכל העת הזאת הצטיינה בהתנהגותה הצנועית וביראת שמים. ובכשרון מיוחד ונפש חפצה התעסקה עם הקטנות להביאן מתוך משחק ושעשועים לידיעות היסודיות ולהטיל בלבבותיהן הרכים אהבת תורה ויראת שמים ולמוד תפלה מוסר ודינים ברוח ישראל סבא. גם עם תלמידות בתי הספר ועם המבוגרות התעסקה באופן וברוח הנ"ל ועלה עליהן הרבה עם ידיעותיה ברחבות בקדשי אומתנו ובדברי ימיה ושפתה. גם דרשה לפרקים לפני נשי ישראל בעניניו בשבתות השנה על חובותיהן ומצותיהן ובדבריה שיצאו מן הלב נכנסו אל הלב. קהלתנו הקדושה מחזיקה לה טובה על פעולתה הפוריה והמבורכת, כמותה תרבינה בישראל.

יהי ה' עמה גם הלאה לעבוד עבודתה הקדושה מתוך נחת ושמחה ולקרבה בית יעקב אל ה' ולשמוע בקולו וליראה אותו כל הימים אמן.

באתי על החתום בשם קהלתנו הקדושה

יעקב סניידערס
אבד"ק הנ"ל

SNYDER...
ker. főrabbi
...RO...

בה"

מפי קאל, מפי קאל, יבורך ישראל -

אשריכם ישראל, מי בכם בחר קאל -

אין אדיר כה', ואין אלופה כתורה, ואין אביר כבן עמרם, ואין אמונים כי
" בורה " " " בינה " " " ברא כב"ע, ואין ברוכים כישרא'
" גבור " " " גבורה " " " גדול " " " גאונים " "
" דגול " " " דעה " " " דורש " " " דודים " "
אין הדור כה', ואין הדוה כתורה, ואין הגה כב"ע, ואין המונים כישרא'
" ודאי " " " וכגזה " " " ועד " " " ותיקים " "
" זכאי " " " זהירה " " " זיו " " " זריזים " "
אין חוסן כה', ואין חמודה כתורה, ואין חוזה כבן עמרם, ואין חכמים כישרא'
" טהור " " " טוב " " " טפסר " " " טפולים " "
" יחיד " " " יקירה " " " יודע " " " ישרנים " "
" כביר " " " כתר " " " כליל " " " כמוהים " "
אין לבוב כה', ואין לקח כתורה, ואין למוד כבן עמרם, ואין לאלהוטים כישרא'
" מושל " " " מודע " " " מלך " " " מצוינים " "
" נצח " " " נופת " " " נבוב " " " נשואים " "
אין סלה כה', ואין סתרה כתורה, ואין סגב כבן עמרם, ואין סמוכים כישרא'
" עליון " " " עדיה " " " עין " " " עמוסים " "
" פודה " " " פלילה " " " פאר " " " פדוים " "
" צדיק " " " צוף " " " צח " " " צופים " "
אין קדוש כה', ואין קימת כתורה, ואין קרוב כב"ע, ואין קרובים כישרא'
" רחום " " " רגונה " " " רם " " " רעננים " "
" שדי " " " שירה " " " שלם " " " שבוחים " "
" תומך " " " תפארה " " " תקיף " " " תמימים " "

מפי קאל, וכו'

B.Feigelsberg Chajim Förabbi imakölteménye

Szimchesz-Tajrera

Ikt. szám 56 1904

A kötet betüje III

A lap száma 62

- 112 -

Kivonat

a Kőrösbánya izraelita hitközség

születési anyakönyvéből

Folyó szám		307
Az ujszülött neve		Zéligmann József
A születés kelte (év, hó és nap)		1892 évi junius 19-e
Neme (férfi vagy nő)		férfi
Állapota (törvényes vagy törvénytelen)		törvényes
Az ujszülött szülei	Az atya neve, foglalkozása s származási helye	Zéligmann Lajos, ernek. Vadkert
	Az anya neve és származási helye	Heller Berta Bpest
A szülők lakása s a gyermek születési h.		Vadkert
a hiba neve		Tuskács Mária
Fiuknál: A körülmetélés napja		junius 26-a
Fiuknál: A körülmetélő neve		Schwarcz Ignácz
Fiuknál: A koma neve, foglalkozása és lakhelye		Zéligmann Hermin, Kereskedő, Vadkert
Leányoknál: Hol és mikor adatott a név		
Leányoknál: Ki által adatott a név		
Leányoknál: A tanu neve, foglalkozása és lakhelye		
Jegyzet		

Hogy ezen kivonat az anyakönyv eredeti adataival szóról-szóra megegyez, bizonyitom.

Kelt Kőrösbánya 1904 augusztus 30-án

RABBISÁG MINT I.FOK. ANYAKÖNYVI HIVATAL KIS-KŐRÖS

Löblovits Bernát

Kir. rabbi és anyakönyvvezető